

ugyanis a sajátos tárgy- és jelenségvilága. Nagyon leegyszerűsítve a kérdést és összefoglalóan időbeli aktualitásról beszélhetünk.

A változó természet igen jó elemzési és ábrázolási témákat kínál. Az időjárás végletekhez és az évszakok karakteres jelenségeihez érzelmek és hangulatok kötődnek. Az egyes évszakok jellegzetes színehatásai és formavilága vizuális tanulmányok anyaga lehet. Az évszakok tárgyi világa kétféle értelemben is kapcsolódik a vizuális kultúra tanításához: a jellegzetes termések, növények ábrázolási modellek, témák és különféle célzatú tanári szemléltetések anyagai lehetnek, míg az évszakhoz kapcsolt öltözködés az ilyen típusú tárgytervező munkát teszi értelmessé, életszerűvé.

Az ünnepekhez kapcsolódó, ember alkotta tárgyi világ és emberi viszonyok, aktusok meghatározzák egyes tananyagok tanításának időbeli helyét és igen jó ábrázolási-képzőanyag témákat is jelentenek. Például a karácsonyhoz kapcsolódik a dísz- és jeltárgyak sora, illetve az ajándékkészítés és az ünnepi csomagolás mint tevékenység, valamint az ajándékozás és a családi együttlét eseménye.

Mivel az időbeliség az előzőekben tárgyalt szempontok szerint periodikus visszatérést jelent, nem szabad az unalmas ismétlődések csapdájába esnünk. Ha a kisgyermek negyedik korára már negyedszer (sőt sokadszor, mert a napközben is) festi az iskolai Mikulás-ünnepet, vagy rajzolja modell után a gesztenyét ősszel, nem találja túl érdekesnek a feladatot.

A tanítási folyamatokban mind az ábrázolási témákat, mind a modellanyagokat vagy az egyes modellanyagokhoz kötődő feladathelyzetet variatívan, újszerűen kell megterveznünk.

3.

A feladatsor és a projekt mint tervezési és mint tanítási módszer

A feladatsor és a projekt a gyakorlatban kialakult két sajátos tanulási-tanítási módszer és egyúttal pedagógiai egység. A *feladatsorok* olyan feladategyüttesek, amelyekben minden feladat külön-külön problémahelyzet elé állítja a tanulókat. A *projektet* egyetlen probléma központi, kiemelt kezelése jellemzi, minden ennek a megoldása érdekében történik. Leglényegesebb vonása életközelsége, életszerű összefüggésszerkezete.

A vizuáliskultúra-projekt lényege: a tanulók a vizuális kultúra tárgy- és jelenségvilágának elemeit életszerű együttállásukban és életszerű (vagy életimitatív) emberi viszonylatokban dolgozzák fel a tanár segítő-szervező jelenléte mellett.

feladatsor	projekt
<p><i>Természeti tárgyból nyert motívumokkal díszített textilnemű készítése – kb. 7 óra</i></p> <p>Célok:</p> <ul style="list-style-type: none"> – a díszítmény célú formaátírás próbálgatása, – a díszítményalkotás próbálgatása, – a viaszírószalagos textiltechnika tanulása, – funkcióhoz kötődő tárgy készítése. <ol style="list-style-type: none"> 1. Természeti tárgy választása (pl. virág) és ábrázolása modell alapján: <ol style="list-style-type: none"> a) vonalas imitatív rajz; b) felépítését magyarázó rajz. 2. A vizsgált tárgy egészének vagy részeinek formájából vagy szerkezeti jellemzőiből motívumok alkotása díszítmény céljára (színes ábrázolás). 3. A viaszírószalagos textildíszítés technikai jellemzőinek tanulása, technikai próbák. 4. Funkcionáló textilnemű (pl. sál, kendő, asztalterítő, kispárna) tervezése rajzban: <ol style="list-style-type: none"> a) alak-, méret-, esetleg szabásminta, festményterv (textildíszítéshez a természeti motívumból). 5. A textildíszítés, -díszítés elkészítése és technikai utómunkák (fixálás, vasalás stb.). 6. A tárgy elkészítése: varrások utómunkák. 	<p><i>Díszített textilnemű (pl. sál, kendő, asztalterítő, kispárna) készítése ajándék céljára – kb. 7 óra</i></p> <p>Cél: A textiltárgy-alkotó munka és a tárgycsomagolás munkafolyamatának tanulása.</p> <p>Feladat: Egy olyan díszített textilnemű készítése, amely egy ismerős ajándéka lesz.</p> <p>Feltételek: 1. A tárgy az öltözködéshez vagy a lakáshoz tartozó, így hasznosítható legyen. 2. Önállóan el lehessen készíteni. 3. Ajándékozásra kész állapotban legyen.</p> <p>Magyarázatok – a javaslatok minden tanuló számára egyénileg szólnak; <i>eldöntendő kérdések:</i> kinek szóljon az ajándék, milyen textiltárgynak örülne a legjobban... <i>megfontolandók:</i> a választott tárgy hogyan nézzen ki, készüljön-e róla tervrajz, milyen anyagokból és milyen technikával lehet/alkalmas elkészíteni; <i>egyéni kutató- és tervezőmunka:</i> milyen legyen a díszítménye, milyen motívumok szerepelnek a különböző textíliákon; <i>tárgykészítési technikai javaslatok:</i> kötözött vagy viaszírószalagos textil, applikáció stb.; <i>csomagolástechnikai javaslatok:</i> átalakított, díszített dobozba, zacskóba stb.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – logikusan egymáshoz kapcsolódó feladatok láncszerű füzére, csoportja, – a feladatok kötöttek, (általában) a sorrendjük is meghatározott, – a tanár megszabja a tanulók tennivalóit, korrekciója egyénre szól, – minden feladatot a tanár előre megtervez, a konkrét tennivalókkal készül a tanításra, (a tanár itt sem diktátor!: ábrázolási téma, technika stb. választási lehetőségeket kínál; kiemeli az önállóságot, az egyediséget). 	<ul style="list-style-type: none"> – a végeredmény (mint tanulói cél) kötött, a hozzá vezető út igen sokféle, – a tanuló maga tervezi és szervezi meg a részfeladatok sorrendjét, – tennivalóit (a cél elérésére) alapvetően az egyes tanuló határozza meg, a tanuló önállósága nagyfokú, – életszerű a vizuális kultúra feladategyüttesében és a tanulók tennivalóiban, – a tanár globálisan készül a tanításra, az órán minden tanuló igényéhez és gondolatmenetéhez egyénileg alkalmazkodik.

A vizuáliskultúra-feladatsorok és -projektek mint tanítási témakör típusok

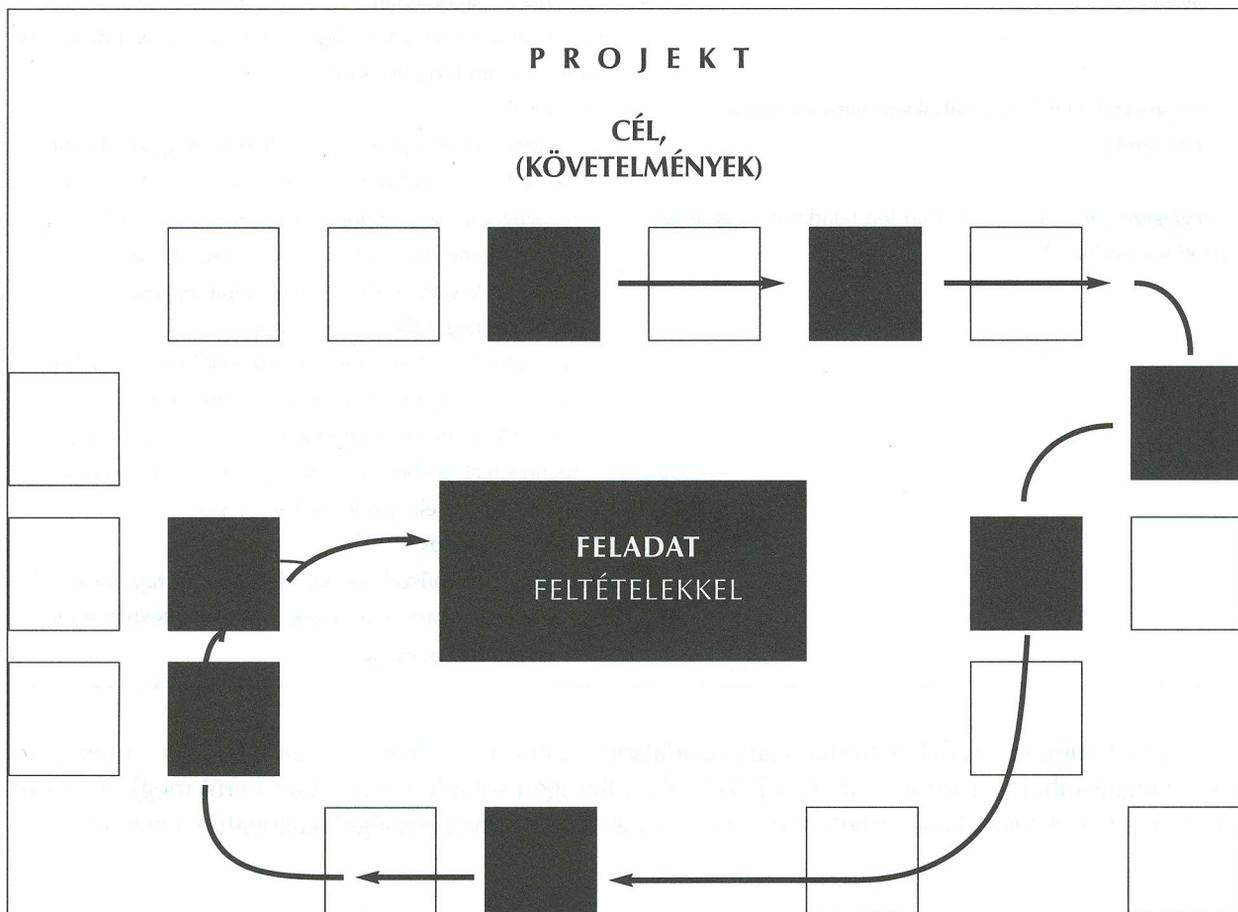
A tanítás tanéves folyamatának nagy, időigényes tanítási egységei és egyben belső pedagógiai folyamatai a tanítási témakörök. Két karakteres típusa jött létre a kétféle tananyag-tervezési módszer alapján: a feladatsor és a projekt.

A feladatsor típusú tanítási témakör szerkezete; a témakör-egész és az őt alkotó elemek (lépések) viszonya (a tanuló minden lépést végigjár, vagyis minden, a tanár által meghatározott feladatot megold):

F E L A D A T S O R

A projekt típusú tanítási témakör szerkezete (a lehetséges részfeladatokból a tanár által szabott feltételeknek és saját igényének megfelelően a tanuló válogat):

■ egy tanuló által a feltételeknek megfelelően választott (megfogalmazott és megoldott) előzetes feladatok

□ a projektfeladat megoldásához még elképzelhető előzetes feladatok

↪ egy tanuló által választott feladatmegoldási sorrend (azaz: egy lehetséges út azok közül, amelyek a tanulói célképet is jelentő projektfeladat megoldásához vezetnek)

A feladatsor és a projekt közötti különbséget most egy újabb olyan példa szemlélteti, amelyben a tanításra vonatkozó alapötlet igen hasonló:

feladatsor	projekt
<p>(cím, tervezett óraszám:) Mesevilág-meseváros, kb. 6 óra</p>	<p>(cím, tervezett óraszám:) Mesevilág-meseváros, kb. 6 óra</p>
<p>cél: A mese mint téma segítségével a tanulók vizuális kifejező és konstruáló képességeinek fejlesztése.</p>	<p>cél: A meseváros témája segítségével a városról mint emberi településről alkotott vizuális képzetek elmélyítése. A tanulók kifejező- és konstruáló képességeinek fejlesztése.</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kedvenc mese illusztratív jellegű ábrázolása festéssel. 2. A meséből kiválasztott szereplő házának/lakásának elkészítése papírdoboz átalakításával és díszítésével. 3. A választott szereplő elkészítése felülről mozgatható botos síkbáb formájában. 4. Meseváros összeállítása meseházakból (nagy méretű asztalon). 5. Improvizatív játékok a bábokkal (mesevárosbeli jelenetek). 	<p>Elevenítsük meg egy mesebeli város életét! Készüljön el a város palotákkal, házakkal, utakkal; legyenek benne járművek, mesebeli állatok és más meseszereplők!</p> <p><i>Meggondolandók:</i> Milyen mesehősök (kik) élhetnek egy ilyen városban? Hogyan néznek ők ki? Milyen házakban/épületekben lakhatnak? Miből lehetne azokat elkészíteni? Miből lehetne a figurákat elkészíteni úgy, hogy mozogni is tudjuk őket (hogyan játszani tudjunk velük)?</p> <p><i>Szervezés:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Minden tanuló egyénileg döntheti el, hogy mit készít, illetve hogy mivel kezd el foglalkozni (pl. házat vagy mesefigurát, vagy mindkettőt egyszerre dolgozik; hogy a mesefigurát/házat/járművet előzőleg síkképpen is ábrázolja-e vagy sem). Egy-egy tanuló egymás után többféle megoldást is elkészíthet. 2. A „meseváros” helyszíne a kezdetektől rendelkezésre áll, a város folyamatosan épül, terebélyesedik. 3. A tanító könnyen megmunkálható anyagokat, egyszerű technikákat, technológiákat kínál, de egyéni kezdeményezésre más elképzeléseket is elfogad.
<p>(Megjegyzés: minden tanuló minden feladatot megold az adott sorrendben.)</p>	<p><i>Anyagok, eszközök:</i> Papírdobozok, műszaki rajzlap, félfamentes rajzlapok, színes dekorációs karton, festékek és ecsetek, textilmaradékok, ollók, esetleg agyag.</p>

Nézzünk meg egy 3. évfolyamnak szánt feladatsoros tanítási témakört (készült a Tölgyfa tanterv alapján). Megfigyelhető, hogy a címben is jelzett alapötlet igen sokféle variációban kerül megközelítésre, feldolgozásra. A feladatsor menetében elemző és gyakorlati tevékenységek váltogatják egymást.

1. A természeti erők nyomhagyásai: megáradt folyó apadásnyomai a parton, forma- és színváltozatok közetrétegződésekben, állat- és növénylenyomatok kövületekben, szélfúttá homokhullámok ritmusa. Látványelemzések fotók alapján.
2. Az ember munkanyomai: szántás barázdarendszere, kőfejtésben látható nyomok. Látványelemzések fotók alapján.
3. Az emberi kéz felületformáló, díszítő nyomai: poncolóval díszített ötvöstárgy és bronzszobor, dekoratív felületi megmunkálású kőszobrok; ikon arany/ezüst háttérének mintázata – műalkotás-elemzések.
4. Állatot (madár, krokodil, teknős...) ábrázoló szobor készítése agyagból, mintázással; felületén a pikelyeket, tollazatot jelző dekoratív mintázattal, forma- és vonalritmus alkalmazásával. (Felületképzés egyszerű eszközökkel: hurkapálcika, fésű, recés flakon-kupak.)
5. Az emberi kéz felületminőséget eredményező faktúryanomai: fateknő és felülete közéről; kőszobor/faszobor és vésőnyomos részlete közéről; festmény és ecsetnyomok közéről – tárgy- és műelemzések. (Eredeti és repró.)
6. Felületképzések, felületminőségek létrehozása agyagban: vonalkázós-barázdás, hullámzó-íves, rücskös-göcsörtös; a dühösséget kifejező.
Tanulónként néhány variáció, kisméretű, téglalap vagy négyzet formájú vékony agyaglapokba.
7. Állatnyomok a hóban vagy vizes homokban, sárban és a nyomokat hagyó állatok. Fotók és magyarázó rajzok alapján látványolvasás az állat lábának-talpának és mozgásának rekonstruálásával, a vizuális jellemzők vizsgálatával. (Mint a nyomolvasó indiánok...)
8. Játék a homokozóban: láb- és kéznyomok vizsgálata, különböző tárgyak lenyomatai, kitalált történetek eljátszása.
9. Kitalált mozgásos történet ábrázolása talpnyomokkal, felülnézeti jellegű rajzba krumplidúcról történő nyomtatással (útvonalrajz).
Ötletadó történetgerinc például: az ember és a róka találkozása; a párdúc üldözi a kecskegidát stb. (a történet kitalálása, megfogalmazása – dúcmetésés – a felülnézeti rajz elkészítése [a történet helyszíne], – a dúc/dúccok történetbeli mozgásoknak megfelelő benyomtatása.)
10. Egy törzs eredetét elmesélő rajzok elemzése a nyomok és más jelek vizsgálatával (azték kódex lapjai) **(322a–d)**.
11. Pecsétek és pecsétnyomok elemzése (pecsétgyűrű – királyi adományozólevél, cégbélyegzők kínai selyemfestményen, kerámiatárgyakon, eredetiben és fotók alapján).
12. Pecsét készítése gipszkorongba történő faragással, a birtoklást/tulajdont jelző egyéni jelalkotással. A gipszlap öntésének és faragásának technikája, az anyag tulajdonságai.
(Megjegyzés: később kerámiatárgyak, mintázott szobrok jelölésére alkalmazzuk.)

A projektgondolkodást gyakorolhatjuk a következőkkel:

- a) válasszunk ki egy vizuáliskultúra-tárgyat vagy jelenséget,
- b) csoportosítsuk köré azokat az újabb tárgyakat, jelenségeket, amelyekkel az eredeti tárgy közvetlen és életszerű kapcsolatban van,
- c) vegyük sorra a vele kapcsolatos vizuális alkotótevékenységeket,
- d) sorakoztassuk fel azokat a viszonylatokat ember és tárgy, ember és ember között, amelyek a választott tárgyhoz és körülményegyhüteséhez tartoznak.

Legyen például a választott vizuáliskultúra-elem egy *festmény*.

A festmény *állványon* készül a *műteremben*, például *rajztáblára* kifeszített *rajzpapírra*. A festmény *üvegezett keretet* kap (nem mindegy, hogy cirkalmas-díszeset vagy végletesen egyszerűt). *Kiállításra* kerül, egy *kiállítási teremrendszer* konkrét helyére, ott *paravánra* függesztik és *lámpával megvilágítják*. A kiállításához *plakát* és *képes kiállítási ismertető*, a megnyitáshoz *meghívó* készül.

A festményt a festőművész festi meg, majd a keretező foglalja keretbe, a kiállítás-rendező teszi a helyére, a kiállításhoz a grafikus készít vizuális információkat.

A festményt kritizálhatja a festő barátja a műteremben, (adataival) bemutatja a katalógus, elemzi az ünnepélyes megnyitón az előadó, az újságban a műkritikus és a kiállításlátogató néző.

Valakinek megtetszik, megveszi és otthon a lakásában a falra függeszti...

Nézzünk erre az életszerű együttesre egy projekt-variációt:

A GRAFIKA SZÜLETÉSE ÉS ÉLETE (kb. 8 óra)

Cél: a sokszorosító és egyedi grafikai alkotómunka, a grafikai lap további életének és a kiállításszervezés-rendezés tennivalóinak (életimitatív, játékos) megtapasztalása.

Feladat (feltételekkel):

Az osztály közös munkával hozzon létre választott témában egy grafikai kiállítást az osztály minden tagjának kiállítási szereplésével, friss alkotásaikból.

Készüljenek el és jussanak el az érdekeltekhez a kiállítási mellékletek (plakát, meghívó, az alkotások bemutatását tartalmazó katalógus) és legyen megnyitó is az iskola nyilvánossága előtt.

(Megjegyzés: most azért *grafika*, hogy fénymásolattal „valódi” katalógus is készülhessen)

- *Javasolt alkotási (kiállítási) témák:* a természet szépségei, hősök és gonosztevők (illusztrációk).
- *Szervezés, döntések (közösén):* témaválasztás; az alkotómunkához és a kiállításhoz szükséges anyagok, tárgyak, kellékek felmérése, összegyűjtése; (személyesen:) ki mit ábrázol és milyen technikával stb.; kik vállalkoznak plakát- és meghívókészítésre, kik lesznek a szerkesztők és a nyomdászok, akik a katalógust összeállítják, és mindhárom típusú sokszorosítást elvégzik.
- *Javaslatok kutatómunkára:* hogyan néznek ki, milyenek a kiállítási plakátok, meghívók, mi található a katalógusokban stb.
- *Elképzelhető technikák:* ceruzarajz, ecsetrajz, filcrajz, papírmetszet stb.

Az előzőhöz nagyon hasonló terv feladatsoros módszerrel:

A FESTŐ, A SZOBRÁSZ ÉS A GRAFIKUS (kb. 10 óra)

1. Műelemzések a téma és a vizuális nyelv olvasásával:
 - a) festmény (17. sz-i holland csendélet) [Magyarázat: a megrendelés története, a megrendelő kívánásai; a kép elkészülésének körülményei (a festő műhelye, munkaeszközei, munkafolyamat, munkamódszer).]
 - b) festmény (Cézanne-tájkép) [Magyarázat: a művész megrendelés nélkül dolgozik, kiállításra küldi, kritikák, gondolatai a festészetéről.]
2. Festmény készítése a család vagy a barátság témakörében, választható festőtechnikával. [A festmények elkészülése után a kritikus, a néző vagy a megrendelő szerepének eljátszása, aki véleményt mond a képről – elemzés.]
3. Nonfiguratív festmény (Klee, Kandinszkij stb.) elemzése; színek, formák, vonalminőségek neve; magyarázat a tárgynélküliségről.
4. Műalkotáselemzés: festmény (Czóbel Béla: *Ciklámen*), grafika (Szalay Lajos: *Állatszelídítő*) és szobor (Kolozsvári Márton és György: *Szent György lovas szobra* – több nézetből) vizuális jellemzőinek összehasonlítása.
5. Film- vagy színházi élmény kifejezése választott képművészeti ágban (festmény, szobor vagy rajz) és technikával.

6. Műelemzések témaolvasással, a formanyelv és a technika legegyszerűbb jellemzőivel (a technikákhoz egyszerű magyarázó rajzok):
 - a) Giacometti, bronz;
 - b) Gótikus Madonnaszobor, fa; Marini: *Önarckép*, festett fa;
 - c) Római portrék, márvány; Nofertiti, festett mészkő.
7. Fejszobor, mellszobor vagy egészalakos portrészobor készítése agyagból mintázással hasábos vagy hengeres posztamenssel együtt, vagy más anyagú posztamensre helyezéssel.
Témajavaslatok: szülő, nagyszülő, közeli ismerős (emlékezetből), mesehős vagy történelmi személy (elképzelés alapján).
8. Arcmásgaléria készítése:
 - a) kiállítóter-makett kialakítása kartonlapokból építve (az osztály együtt dolgozik hosszú asztalsoron),
 - b) a szobrok meggondolt elhelyezése a terekben,
 - c) az adatokat tartalmazó cédulák elkészítése és elhelyezése.
9. Kiállításmegnyitó és a nézők véleményformálása (rövid szerepjáték).

Nézzünk meg két, 6. évfolyamra tervezett feladatsoros változatot a város (település és lakás) alaptémájára.

(cím, tervezett óraszám:) **A VÁROSRÓL KÉPEKBEN** (kb. 8 kontakt óra)

Cél: – *urbanisztikai (települési) és építészeti ismeretek tanulása,*
– *a tervező és konstruáló képességek fejlesztése,*
– *jelek olvasásának és készítésének gyakorlása.*

1. Budapest térképének és néhány középületének (Vigadó, Budavári Palota, Hotel Duna Intercontinental) elemzése (műelemzés: funkció és formavilág);
2. otthoni önálló feladat: a lakóhely építészeti jellemzőinek, cégtábláinak és más vizuális jeleinek felmérése: listák, elemzések, rajzos vázlatok és/vagy fotók;
3. térképrajzvázlat készítése a településről vagy egy részletéről;
4. egy választott földrajzi környezetbe elképzelt kisváros középület-listájának és térképének elkészítése;
5. az elképzelt város makettjének elkészítése választott technikával, főbb útjaival, néhány középületének és lakóházának végletesen egyszerűsített makettjével;
6. egy kiválasztott középület és a hozzá tartozó cég/intézmény vizuális arculatának megtervezése vagy legalább egy cégjel megtervezése;
7. a tervezett városban zajló jelenetek, események elképzelése és ábrázolása rajzban vagy fotóapplikációval.

A LAKÁS ÉS AZ UTCA MŰVÉSZETE (kb. 9 óra)

- A lakás berendezése, tárgyai, lakástextíliák (elemzések);
- kispárnahuzat készítése otthonról hozott párnára: szabás/hálózatrajz elkészítése, méretezés, fehér gyolcsanyag kiszabása, a viaszíró technikája sajátosságainak/műveleteinek megismerése, mintatervezés egyéni ízlés szerint és a funkcióhoz – technikához igazodva, batikolás (fixálva) [összevarrás otthon];
- lakás választott helyiségének szín- és mintaterve, alaprajzban/kiterített rajzban szemléltetve (tervlap írásos-rajzos-festett magyarázatokkal);
- városi épületegyüttes formáinak, színeinek, anyagainak elemzése, kritikája;

- különböző városi utcabútorok elemzése; régi és mai (köz)világítótestek elemzése, történeti változások (fényképek és magyarázó rajzok segítségével);
- egy választott lakás- vagy utcai „tárgy” történeti változásait vagy a környezetben megfigyelhető változásait megmutató házi dolgozat készítése (a tárgyforma különbözőségeiről szóló magyarázó rajzvázlatokkal és rövid szöveggel); javaslatok: lakóépület, szék, edény(fajta), pihenőpad, kerítés, ajtó/kapukilincs;
- cégek és cégjelek, emblémák elemzése (vetített képek, újságok és szórólapok alapján): ábrázolási módok, figurativitás, üzenettartalom;
- egy vállalkozó/kisiparos/mester cégérének megtervezése és modellkészítés (választható: kétoldalas, kartonpapírból, festve és/vagy színespapír applikálásával; testes, agyagból, gipszfaragással vagy papírból).

Mivel a projektmódszerű tanítás ma még egyáltalán nem jellemzi sem a tanítás egészét, sem a vizuális kultúra tantárgyainak metodikáját, szánjunk vizsgálatára néhány további gondolatot.

A **vizuáliskultúra-projekt értelmezéséhez** és **projektek alkotásához** az alábbiakat szükséges megfontolnunk, illetve a magyarázatok szerint elvégeznünk:

A projekt célja: a pedagógus által az évfolyam-tanterv céljai szellemében és a követelmények függvényében megalkotott pedagógiai szakszöveg; alapvetően a pedagógus önmagának fogalmazza meg, így látja át a tanév teendőit.

A projekt feladata: a pedagógus alkotja meg, tartalmát az évfolyam tananyagaiból választja ki vagy azok szellemében hozza létre, tanulói feldolgozása-megoldása egyúttal az egyes tanuló számára elvárható célt jelent; a pedagógiai cél megvalósulását szolgálja; alapvetően a tanulónak szól (az éves programban is szerepelhet a tanulónak szóló stílusban).

A projektfeladat megoldásának feltételei: a pedagógus által megfogalmazott olyan kitételek, amelyek a feladatmegoldás karaktereit jelentik; évfolyam vagy témakör szintű tantervi követelményeket és tananyagokat tartalmaznak vagy azoknak megfelelőek; a tanuló számára kötelező elemek, az értékelés szempontjait hordozzák; a pedagógiai cél megvalósulását előkészítő jelleggel szolgálnak; a tanuló számára a projektfeladat megoldását segítő előzetes feladatokat vagy azok egy részét is rejtik; alapvetően a tanulónak szólnak.

Előzetes feladatok: alapvetően a tanuló határozza/fogalmazza meg a projektfeladat megoldásához önmaga számára szükséges tartalmakkal és mennyiségben, részfeladatoknak is nevezhetjük őket; nem feltétlenül láthatók át előre, sokszor munka közben öltenek formát; megoldásukkal a feltételek is teljesülnek, a projektfeladat megoldási folyamatának egy-egy elemét jelentik, megfogalmazásaik és sorravelük minden tanuló számára egyedi feladat-megoldási utat és egyedi eredményt biztosít.

A projekt **követelményei:** a tervezés során nem feltétlenül fogalmazzuk meg őket, mert részben egybeesnek a megoldási feltételekkel, a feltételek valamilyen szintű tanulói teljesítése követelményteltetését is jelent; egyébként a tanterv évfolyam vagy témakör szintjéről vett szövegek vagy azok szellemében megfogalmazottak.

A projekt tárgyi feltételei: azoknak a tanulói gyakorlati tevékenységekhez tartozó anyagoknak és munkaeszközöknek, tanulási segédeszközöknek és tanári eszközöknek (például szemléltetések anyag- és eszköztára) az összessége, illetve számbevétele az éves program megalkotásakor, amelyek a projekthez mindenképpen szükségesek; teljességgel előre nem láthatók át, mert sok

függ a választott tanulói utaktól; éppen ezért megállapíthatjuk, hogy a vizuális kultúra projekt-rendszerű tanításához széles körű általános felszereltségre van szükség.

A projekt szellemi-szemléleti szentenciái: nincs mindenki számára eredményes egyetlen vizuális megismerési út/mód, a vizualításra épített feladatnak sokféle megoldása lehetséges, a vizuális érzékenység egyénenként különböző, a vizuális emlékek és élményanyagok minden emberben speciálisak, a vizuális és művészeti ismeretek egyénenként különbözhetnek.

Végül foglaljuk össze a *korrekt tervezés* és *tervkifejtés* témakörtípustól függő legfontosabb ismérveit:

feladatsor	projekt
<p>a) adatok: SORSZÁM, CÍM, TERVEZETT (ÖSSZ)ÓRASZÁM</p>	<p>a) adatok: SORSZÁM, CÍM, TERVEZETT (ÖSSZ)ÓRASZÁM</p>
<p>b) kifejtés:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. (CÉL) TANÍTÁSI TÉMÁK 2. IDŐREND BEN a tanítási téma korrekt 3. 3.a 3.b megtervezése: a) <i>gyakorlati tevékenység:</i> tananyag → ábrázolási téma → technika + módszertani 4. meg gondolandók, <ul style="list-style-type: none"> • b) <i>elemző tevékenység:</i> tananyag → művek/tárgyak • köre+ módszertani meg- • gondolandók. 	<p>b) kifejtés: CÉL- FELADAT- és FELTÉTEL- EGYÜTTES</p> <p>+ a leírás tartalmazhatja</p> <ol style="list-style-type: none"> a) az elérendő tantervi követelményeket, b) a tanulóknak szánt javaslatok lényegét, c) a szükséges anyagokat, eszközöket, d) egyéb módszertani gondolatokat.

Mindkét tervezési/tanítási-tanulási módszerrel lehet eredményes vizuális nevelést végezni. A projekt kétségtelenül jobban tükrözi a kort, amelyben élünk, azokat a viszonyokat, amelyeket nap mint nap megélünk. A feladatsorral szilárdabb műveltség tartalmakat szerezhet a tanítvány. Valójában minden a pedagóguson múlik...

5.

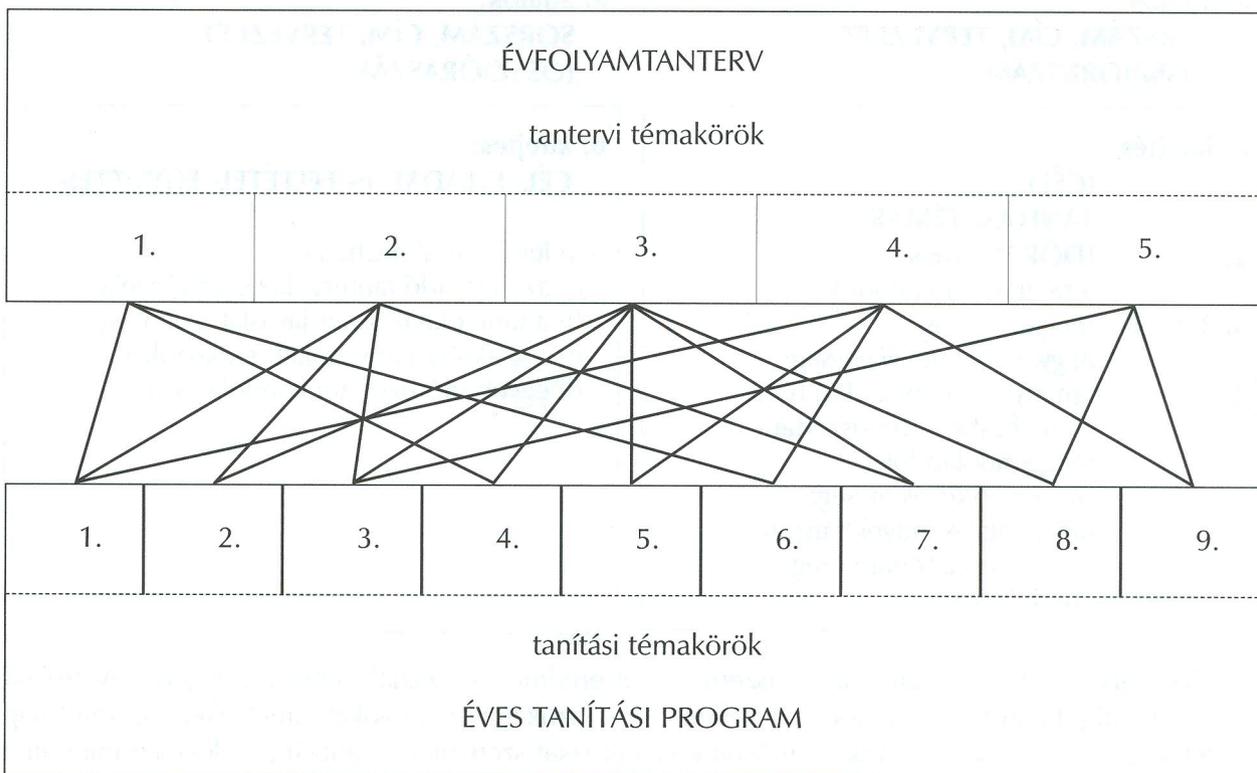
A vizuális kultúrára specializált tantárgy éves tanítási programja elkészítésének elvi és gyakorlati problémái

Most csak az egyszerűség kedvéért beszélünk tanévről, de az elmondottak összességükben a *hosszú távú tanítási programozásra* érvényesek. Az elvek értelemszerű felhasználásával egyformán kialakítható program akár két tanévet egységként kezelő tanítási folyamatra, akár fél évre, vagy éppen az epocha-rendszernek megfelelően, attól függően, hogy mit ír elő a tantárgyat illetően az iskolai tanterv, vagy milyen megengedő lehetőségeket tartalmaz.

A tanítási program minden tantervi tartalmat felölel, illetve ha a tanterv a konkrét tanításra vonatkozóan megengedi, akkor azon felül is beépít (vagy beépíthet) egyéb tartalmakat.

A tanítási program nagyobb részekből áll – az előzőekben ezeket az egységeket tanítási témaköröknek neveztük. Ezek láncszerű füzére lefedi az adott tanítási időszakaszt (például tanévet) és feldolgozza az időszakaszra előírt tantervi tartalmakat. Párhuzamos tantervstruktúrára csak olyan módon készíthető tanítási program, amely a párhuzamos egységek együttesében gondolkodik. Soros tantervstruktúra esetében a tanító választhat (ha a tanterv nem írja elő elemeinek egységként való kezelését, illetve ha nem ellenkezik más koncepcionális szempontokkal), hogy egy-egy tanítási témakörét egy-egy tantervi témakörre/témára koncentrálja, abból a területből ki nem lépő módon, vagy ellenkezőleg, két vagy több tantervi témakörből hoz létre tanítási témaköröket. A kultúraterületek komplex kezelése, egy témakörön belüli együttes szerepeltetése általában életközelibb tanórai munkát eredményezhet.

Az éves program és az adott évfolyamtanterv viszonya (az elvi ábra most 9 tanítási terv-egységgel és 5 tantervi témakörrel számol, valamint a soros és a párhuzamos feldolgozású tantervi évfolyamszerkezetet egyaránt alapul veszi, a homogén és a komplex témaköröket egyaránt bemutatja):

Ez a tanítási programszint gyakorlatilag a tanítási témakörök időbeli egymásutánosságát tükröző sorszámokat, a témakörök címeit és a tervezett körülbelüli óraszámokat közli.

Minden tanítási témakör önmagán belül is részekből, elemekből áll. Feladatsornál a feladatok láncszerű füzére körülbelül lefedi a témakör tervezett időtartamát (vagyis a gyakorlatban az adott idő alatt – vélhetően – feldolgozható) és végeredményképpen kifejtja a témakör tartalmát.

A projekt típusú témakör részei a cél, a feladat és a feltételek. Egy témakör az évfolyamtanterv egészének egy speciálisan összeválogatott részét dolgozza fel. *Minden tanítási témakör kifejtésének együttese értelemszerűen feldolgozza a teljes tantervet és lefedi az éves összóraszámot.*

Ez a tervezési szint gyakorlatilag nem más, mint a témakörök olyan leírása, amelyek a tanítási folyamatokat tükrözik. Egy-egy témakör kifejtése értelemszerűen tartalmazza a feldolgozásra kerülő tantervi tartalmakat, de már a tanítás körülményeire, a gyakorlatra átültetett módon, ha úgy tetszik, módszertani vonatkozásokkal. A leírás módja többféle változatban elképzelhető: a lehet például váz-szerű szerkezet, de lehet – akár lírai stílusú – fogalmazvány is.

Ezen a szinten zárul a tanítás éves folyamatának megtervezése.

Az előző gondolatmenet a tervekészítés munkálataiban nem feltétlenül a leírás sorrendjében valósul meg. Nyilvánvalóan lehet apró elemekből, netalán ötletekből elindulni, és ezeket megszervezni, illetve nagy, átfogó gondolkodású indulás esetén is a már kigondolt összetevők a munka bármelyik fázisában módosulhatnak, megváltozhatnak, avagy eldobhatók. A tervezés munkamenetére vonatkozóan nem létezik egyetlen, receptszerűen leírható gondolkodás, olyan, amelyet végrehajtva minden szempontból jó terv születik. A tervezés nem valósulhat meg végrehajtói szerepkörben – mint ahogyan a tanítás sem.

Az elmondottak illusztrálására álljon itt a Vizuális nevelés (OKI96TLGVK 1-10) című tanterv 3. évfolyamra szóló egységét feldolgozó tanítási terv áttekintő rendszere: az időbeli felépítést bemutató ábra a tanítási témakörök sorszámaival, címével és a tervezett óraszámokkal (a tanév egészét átfogó és egyenletes 2 óra/hét időelosztás mellett).

(Megjegyzés: Az eddig elmondottakból remélhetően következik, hogy az alábbiakban közölt tanítási programváz csak egy az ugyanarra a tantervre készített számtalan lehetséges variáció közül.)

				(összesen 72 óra)
hét hó	1.	2.	3.	4.
szept.	1. Képek a könyvben (kb. 6 óra)			2. Tetszik? Nem
okt.	tetszik? (műalkotások elemzése) (kb. 7óra)		3. Csiki-csuki (csomagolások)	
nov.	(kb. 6 óra)	4. Az ünnepi		
dec.	környezet (kb. 9 óra)			
jan.	5. Nyomok és lenyomatok			
febr.	(kb. 10 óra)	6. Díszes tárgyak és díszítmények		
márc.	(kb. 8 óra)	7. A festő, a szobrász és a		
ápr.	grafikus		(kb. 10 óra)	8. A város, ahol
máj.	élünk (kb. 7 óra)		9. Óriások és	
jún.	törpék (kb. 9 óra)			

Nézzük meg még egy lehetséges tanítási terv gerincét (az adatokat az éves rendszerrel), amely a Vizuáliskultúra-tanterv (OKI96SZIVK 1-10.) 6. évfolyamára készült.

ÉVES TANÍTÁSI TERV

készítette: ...

tantárgy: Vizuális kultúra (Szinva tanterv)

évfolyam: 6

éves tervezett óraszám: 54 óra (hetenkénti váltással 1 és 2 óra)

szeptember	október
I. A lakás és az utca művészete (kb. 9 óra)	II. Magyarázat

november	december
rajzban és makettel (kb. 8 óra)	III. Művészeti élmények és műelemzések

január	február
(kb. 6 ó)	IV. Információközlés rajzokkal, jelekkel és képekkel

március	április
(kb. 12 óra)	V. Mesterrajzok, a látvány ábrázolása

május	június
(kb. 10 óra)	VI. Képzőművészeti ismeretek

Az éves tanítási terv elkészítésének javasolt munkamenete, lépéssorrendje:

1. Az adott évfolyam tantárgyi leírásainak részletes elemzése és ebből fakadó tanítói-tanítási megfontolások, ötletek összegyűjtése. (Milyen a tanterv felépítése, ez megtartható-e a tanítási terv felépítésének vagy éppen ellenkezőleg; mik az ott leírt tananyagok szakmai tartalmai; milyen nagy csomópontok, átfogó tanítási gondolatok-ötletek alakíthatók ki a tanterv értelmezése közben stb.)

2. A tanévre szóló tanítási terv egyes nagyobb egységeinek meghatározása. Ne feledjük: az éves tanítási terv minden egysége a tanítási óránál nagyobb, akár 8–10 órás folyamat!

a) megfogalmazzuk a tanítási témakörök címeit,

b) az éves (tantervben előírt) óraszám elosztásával körülbelüli óraszámokat rendelünk hozzájuk és meghatározzuk ezeknek az egységeknek a tanéves (szeptembertől júniusig tartó) időrendi egymásutánosságát (megjegyzés: mindezek a részletesebb kidolgozás során módosulhatnak).

3. Átfogó módon (aprólékos kidolgozás nélkül) és áttekinthetően (javaslat: a terv-egységek külön lapon) mindegyiknek megadjuk a néhány mondatos (5–25 mondat, a folyamat hosszúságától függően) leírását, kifejtését. A leírás egyaránt lehet esszészzerű vagy strukturált, szikár rendszerű; a lényeges csupán az, hogy követhető, felépítésében-folyamatában is értelmezhető legyen.

A megfogalmazások tükrözzék legalább a következőket:

- milyen tananyagok kerülnek feldolgozásra az elemzésre és a gyakorlatra vonatkozó leírásokkal (Ne feledje: a tanéves program egészének az évfolyamra vonatkozó tantervi tartalom/tananyag egészét fel kell dolgoznia!).
- melyek azok a gyermekeket érdeklő képalkotási (ebbe a szobor-, tárgy- stb. alkotás is beleértendő) témák, amelyekkel a tananyagok feldolgozhatók.

A leírások természetesen tartalmazzanak ábrákat, rajzos-képi jegyzeteket, illusztrációkat.

4. A tanév egészének, a program szerkezetének áttekintését lehetővé tevő ábra elkészítése.

Javasolt forma az előzőekben megmutatott naptár-sablon, de természetesen más rendszer is ugyanúgy megfelelő lehet.

5. A program egészének összeállítása a lapok rendezésével.

- a program nyitólapja:
 - a) adatok (a program készítője, tantárgy neve, osztály, éves óraszám).
 - b) a tanév egészét (tanítási témaköröket) áttekintő ábra.
- az éves programot kifejtő tanítási témakörök (nagyobb tanítási egységek) lapjai.

Természetesen a leírtaktól eltérő más kivitelezési mód is megfelelő lehet, de a tervnek praktikusnak, követhetőnek kell lennie.

Végül foglaljuk össze a tanévre szóló vizuáliskultúra-tanítási terv ismérveit:

- hordozza a vizuális nevelés jellemzőit,
- feldolgozza a vizuális kultúrára épített évfolyamtantervet,
- bemutatja a tanév tanítói-tanulói tennivalóit,
- tanítási témaköröket tartalmaz (vizuáliskultúra-feladatsor és/vagy -projekt),
- a témakörök kifejtése szakszerű,
- áttekinthető, tagolt,
- képi jellegű, szöveg és kép együttese,
- **egyéni elgondolású.**

6.

A vizuáliskultúra-óra tervezésének általános jellemzői és vizuális nevelési specifikumai

Elsőként vegyük sorra a vizuális nevelés tantárgyi órájának jellemzőit a *tanító irányából*. A vizuális nevelésre specializált tantárgy tanítási óráin a tanító egyes tevékenységeit (amelyeket különben más tantárgyak óráin is végez) felerősítve, hangsúlyosan, koncentráltan végzi.

Ezek közül a legfontosabbak:

- mindent (amit csak lehet) szemléltet, láttat, a vizuális szemléltetéssel egybekötött magyarázat módszerét alkalmazza;

- a gyerekeket foglalkoztatja, a tanulók tevékenységek során szerzett és azokból származó tapasztalataira épít; elsősorban gyakorlati tevékenységeket programoz és ezeken keresztül nevel és oktat;
- a fentiek miatt az órákon a tanító ismeretközlő tevékenysége háttérbe szorul;
- tanítványait olyan feladathelyzetek elé állítja, amelyek folyamatosan vizuális gondolkodásra, önálló, egyéni megoldásokra készítetik őket;
- ezekből következően mintakövető feladathelyzeteket ritkán teremt.

A rajzórán a tanító vizuális nevelői munkája alapvetően kettős „szereposztásban” zajlik: a *kifejező* (képzőművészeti), a *tárgyalkotó* és *díszítő* feladathelyzetekben az *esztétikai-művészeti nevelő* szerepköre, míg a *látványra* és a *magyarázó rajzok* (ábrák, jelek, térkép stb.) készítésére vonatkozó feladatokban a *gyakorlati/köznapi vizuális kommunikációt oktató* szerepköre a meghatározó.

A kétféle irányultság különböző gondolkodásmódot, pedagógiai magatartásformát és megnyilvánulásokat kíván meg.

A *művészeti nevelő* a legmesszebbmenőkig toleráns a tanulók egyéni elképzeléseit, személyes véleményét illetően (sőt feladata, hogy olyan körülményeket biztosítson, amelyek közepette az egyéniség szabadon kibontakozhat). Az elfogadó magatartáshoz olyan pedagógiai attitűdnek kell társulnia, amelyet nem a katedréről elhangzó törvény- és szabályszerű kinyilatkoztatások jellemeznek, hanem a tanító részéről is a véleményalkotás személyes hangja. Különösen igaz ez a gyermekek élményeit tükröző kifejező-tevékenységek és a képzőművészeti alkotások elemzése során. (A tanító nem kérhet számon például emberi testarányokat vagy valamely térábrázolási módot a tanulók belülről jövő képalkotásaiban, és nem erőltetheti saját művészeti ízlését tanítványaira a műelemzések során.)

A *kommunikációt oktató* pedagógiai tevékenységet sokkal inkább jellemzik az ismereteket közvetítő, bemutató és számon kérő helyzetek. A látványok pontos megfigyeléseken alapuló és vizuális nyelvi tananyagokhoz kötődő ábrázolása, illetve elemzése, a mindennapi életszükségletekhez tartozó és a különböző tudományok megértését szolgáló ábrázolások közérthető jelzéseinek tanulása a pedagógus és a tanuló részéről egyaránt „száraz” tárgyilagosságot kíván. (A tanulók gondolkodási szabadsága, egyéni elgondolása természetesen az ilyen feladatokban is megnyilvánul, a feladatmegoldásnak azonban a tanár által pontosan megmutatott szempontoknak kell megfelelnie.)

A *rajzórai tanulói tevékenységformák* egyrészt *gyakorlati*, másrészt *elemző jellegűek*. Ezek a tevékenységek a gondolkodási tevékenységgel együtt eredményezik a vizuális megismerést, a vizuális kultúra tanulását és a vizuális képességek fejlődését.

A *gyakorlati tevékenységek* (kifejezések és ábrázolások síkon és térben, tárgyalkotások, díszítmények alkotása és tervezése; más szempontból a tervezőmunka és a kivitelezés) nem mások, mint a tanuló különböző alkotó (képközlő) tevékenységei. Ezek során a tanuló tanulja és használja a vizuális nyelvet (mint a képközlés szellemi közegét) és a vizuális technikákat (mint a képközlés anyagi közegét). A gyakorlati tevékenység tehát a vizuális kommunikáció alkotói oldala. Eredménye maga az alkotás: a rajz, a festmény vagy a szobor, a magyarázó rajz, az elkészített tárgy stb.

Az *elemző tevékenységek* (műalkotás-elemzés, a tanórai alkotások elemzése, nem művészi vizuális közlések elemzése, látvány/tárgyelemzés) nem mások, mint a tanuló intellektuális tevékenységének (általában verbális) megnyilvánulásai. Ezek során a tanuló „olvassa” és értelmezi a vizuális nyelvet és a technikák vizuális jellemzőit is. Az elemző tevékenység tehát a vizuális kommunikáció befogadói oldala. Eredménye a látványértő, műértő és képértő gondolkodás.

A tanulói „szerepkörök” a gyakorlati és elemző tevékenységekben (a pedagógus oktató és művészeti nevelő tevékenységével párhuzamosan) alapvetően kétfélek:

- az érzelmek felszabadulása, a személyes, belülről jövő hang, a ráérzés élteti a kifejező és a képzőművészeti kultúrára irányuló feladathelyzeteket;
- az alapos megfigyelést, koncentráltágot, a tanultak pontos alkalmazását kívánják meg a köznapi vizuális kultúrára irányuló ábrázoló feladathelyzetek.

Láthatjuk, hogy akár a pedagógus, akár a gyerekek irányából közelítünk a vizuális nevelés tanórájához, ugyanazt a kettősséget (vagy kétszeres kettősséget) tapasztaljuk. Gyakorlat és elemzés, nevelés és oktatás, ábrázolás és kifejezés szövedéke teremti meg a tanítás-tanulás gyakorlatát.

Ha valamely tanulói tevékenységforma (vagy a gyakorlat, vagy az elemzés) kizárólagosan uralkodik vagy dominál az órán, akkor alapvető *óratípusként gyakorlati óráról* vagy *elemző óráról* beszélhetünk.

Ha emellett még valamely közlésfajta (vagy az ábrázolás, vagy a kifejezés) is az óra meghatározójává válik, akkor beszélhetünk (gyakorlati) *ábrázoló* és *kifejező* óráról.

Az elemző óratípuson belül ugyanígy karakteres esetként jön létre a *műelemző*, a *tárgyelemző* és a *látványelemző* óra. Mint elemző tevékenységfajtákat természetesen használjuk ezeket is, a tanítási gyakorlatban azonban csak a *műelemző* és a *tárgyelemző óratípus* a jellemző. (Látványelemző óráról és [nem művészeti] tárgyelemző óráról igen ritkán beszélhetünk. Ilyen lehet például egy településen belüli vagy a természetben tett tanulmányi séta.)

(A művészettörténet óra [erről a tananyagtartalomról általában 7. osztálytól kezdődően beszélhetünk] nem igényel külön óratípust, hiszen a művészettörténeti ismeretek – mint bármely más művészeti ismeret – [elsősorban] elemző tevékenységgel kerülnek feldolgozásra; ilyen módon ugyanúgy elemző óra, mint a műelemző órafajta.)

Néhány általános elv az óratervezéshez:

- Az óra megtervezése (hagyományosan) a tananyag-feldolgozás menetére irányul, az időbeliség tehát lényeges összetevő;
- a pedagógus már az óra kidolgozásánál számít a tanulók aktivitására (a megválasztott módszerekkel ezt célozza), de nem számolhat a tanulók egyéni reakcióival, amelyek a tárgyalt tananyagtól akár teljesen függetlenek is lehetnek, ugyanakkor a tanítás gyakorlatában ezeknek a reakcióknak teret enged. (Olyannyira, hogy kisiskoláskorban, különösen az 1–2. osztályban a tanulók igényei szerint akár teljesen el is térhet az eredeti tervtől.)
- A projekt-rendszerű tanításban az óra megtervezésének kulcskérdése a tanulók érdeklődésének felkeltése és fenntartása, a velük történő segítő együttműködés stratégiájának kidolgozása és a szervezési tennivalók átlátása.
- Az óra előzetes megtervezése még a gyakorlott pedagógusnak is kötelessége (legfeljebb nem írásban teszi).

Az egyes karakteres óratípusok mellett természetesen vannak olyan órák is, amelyekben egyik tevékenységforma (vagy esetleg közlésfajta) sem dominál.

A vizuális nevelés tanóráinak döntő többsége alsó tagozatban gyakorlati tevékenységtípusú. Elemző óra – az évfolyamok előrehaladtával kissé növekvő számban – a tanévben csak néhány alkalommal van, pusztán verbális elemzéssel pedig időtartama ne haladja meg az egy tanítási órányit. Ezt indokoltá teszik az életkori jellemzők és ezzel összefüggésben a gyakorlati tevékenységből szerzett tapasztalatok, ismeretek fontossága. A gyakorlati tevékenység dominanciája a későbbiekben is megmarad, hiszen a vizuális úton történő megismerés és a vizuális gondolkodás fejlesztése nem nélkülözheti a folyamatosan és sokszor végzett vizuális alkotó-közlő tevékenységet.

A tanítási órát felkészületlenül elkezdeni pedagógiai felelőtlenség!

A megtervezetlen vagy rosszul tervezett óra szétfolyik, a tanárt és a gyermeket bizonytalanná teszi. Az óra átgondolt megtervezése biztonságot eredményez és megteremti a lehetőséget a nyugodt légkörű, sikeres tanórai munkához.

Ugyanakkor a tervezést úgy kell végeznünk, hogy tudatában legyünk: más a terv és más (lehet) a gyakorlat. Az alapos tervezőmunka – mint előzmény – után természetesen szabad eltérni a tervtől a tanítás során. Az egyes óraelemek átcsoportosítása vagy elhagyása, az óra menetének megváltoztatása, tehát a tervtől való eltérés – ha a konkrét helyzet megkívánja – természetes velejárója a tanítás gyakorlatának.

Az óratervezésben legfontosabb átgondolni a következőket:

- a tananyag/ok értése/értelmezése, szakmai elemzése;
- a tananyag tanításának értelmezése:
 - a) a konkrét tananyag tanulása hogyan tehető a gyermekek számára élvezetessé,
 - b) csak gyakorlati tevékenységgel tanítandó/tanítható vagy csak elemzéssel,
 - c) amennyiben a tananyag feldolgozása *gyakorlatot és elemzést egyaránt igényel*, akkor mire irányuljon az elemzés és mire a gyakorlat; az elemzés kimerül-e abban, hogy csak a tanulók konkrét alkotó feladatához kötődik, vagy szélesebb körű-e, azaz többféle természeti és ember alkotta látvány, művészeti alkotás legyen-e a tananyag megismerésének módja; ezek a tevékenységformák milyen arányban szerepeljenek az órán, van-e az egyiknek túlsúlya stb.
 - d) Ha *gyakorlati tevékenység szerepel az órán*, mi legyen/lehet a konkrét téma/témakör és technika/technikakör, amelyben az alkotások „testet öltenek”; a tanulónak szánt javaslatok összegyűjtése,
 - e) hagyományos óravezetési stílusnál: *hogyan épüljön fel az óra*, mi legyen a kezdő elem, hogyan és mely egyéb elemek kapcsolódjanak hozzá,
 - f) milyen anyagok, munkaeszközök, tanulási és tanítási segédeszközök szükségesek (avagy: előreláthatóan mire lesz szükség).

A pedagógusképzésben *írásos-rajzos kivitelezéssel/formában* gyakoroljuk az óratervezést. A gyakorlatban ilyen tervet a pedagógus nem köteles készíteni, de a leegyszerűsített írásos-rajzos óravázlat készítése mindaddig javasolható, amíg valaki nem rendelkezik elegendő tapasztalattal, amíg nincs biztonságot nyújtó tanítási gyakorlata az adott tantárgyban. Természetesen a tapasztalt tanító sem hagyhatja el az óra megtervezését, de számára elegendő lehet a *gondolati tervezés*.

A *gyakorlati tevékenységű* tananyagot feldolgozó *hagyományos* (a feladatsoros metodikához kapcsolódó) óra általános menete, *felépítése* (az óratervezés strukturális szempontjai):

1. Óra előtti feladatok:

- A gyerekekkel megbeszéljük, ha kérünk valamit tőlük az órán folyó munkához (például ritkábban használt anyagok, eszközök; önállóan gyűjtött termés, otthonról hozott könyv, kép stb.);
- azoknak a szemléltetőeszközöknek az elkészítése vagy megszerzése, amelyek a tananyag megértéséhez szükségesek, de még nem rendelkezünk velük (például egy írásvetítőn kivetíthető ábra, egy kifüggeszthető színsor stb.);
- a szemléltetéshez és gyakorlati feladathoz szükséges már meglévő anyagok, eszközök, tárgyak, gépek előkészítése (például színes kreppapírok, könyvek; az ábrázoló feladat modelljei, az iskola által biztosított technikai felszerelés, a gépek beállítása stb.);
- a tanórai munkának legjobban megfelelő teremrend létrehozása;
- az egyéni munkaeszközök előkészítése.

2.. Az óra általános tagolódása, az egyes szakaszok legfontosabb jellemzői:

A) a tananyag megismerése elemzésekkel

- megfigyeléseken alapszik, a *tanulók a tanító irányításával* (elsősorban verbális) elemzéseket végeznek,
- a *tanító* látványokkal, műalkotásokkal *szemléltet* (élőben és reprodukción),
- nem idegen tőle a tanulói cselekvés (például egy tárgycsoport megváltoztatása egy vizsgált vizuális nyelvi tartalom megjelenítésére, egy műalkotásban megfigyelt emberalak mozgásának utánzása stb.),
- időtartamában viszonylag rövid, legfeljebb a tanítási óra körülbelüli 1/4-ét jelentheti.

- B) a gyakorlatra, a tanulói alkotómunkára vonatkozó feladat megfogalmazása és magyarázata**
- A tanító feladatmegfogalmazása közlés jellegű, rövid és a gyerekek számára érthető,
 - a közlés tartalmazza a tananyag, a téma és a technika megnevezését,
 - a magyarázat szükségszerűen irányul a téma és a technika megértésére, természetesen újabb tanítói szemléltetéseket tartalmazhat,
 - a magyarázat irányulhat a feladatmegoldás menetére, ennek hangvétele azonban javaslat jellegű, illetve több javasolt variációt tartalmaz,
 - időtartama néhány perc.

- C) a tananyag feldolgozása az ábrázoló/kifejező feladat tanulói megoldásával**
- A tanulók önállóan vagy kisebb-nagyobb tanítói segítséggel végzik,
 - a tanár segítő munkája egyéni vagy (indokolt esetekben) osztálykorrektúra,
 - a tanár korrigáló munkája nagyfokú megértéssel és a gyermek helyzetébe történő beleéléssel zajlik, ugyanakkor nem lehet a feladatot a tanítvány helyett megoldani,
 - időtartama viszonylag hosszú, legalább az óra körülbelüli 2/3-át jelenti.

- D) a feladatmegoldás értékelése**
- Elemző tevékenységet jelent,
 - a feladatban (és magyarázatban) megfogalmazottakra irányul,
 - a pozitívumokat hangsúlyozza, dicsérő hangú, ugyanakkor megmutatja a hiányosságokat, hibákat,
 - végezhetik: a tanító szervezésével a gyermekek és/vagy a pedagógus,
 - az értékelésben szerepelhet minden gyermek alkotása vagy a tanár által kiválasztott, illetve a gyermekek által felajánlott néhány alkotás,
 - az elemzett alkotásoknak mindenki számára jól láthatóknak kell lenni,
 - időtartama néhány perc.

3. Óra végi teendők:

- az anyagok, eszközök rendbetétele és elrakása.

A gyakorlati tevékenységre épített óra általános tagolásának fentebbi leírása csak elvi gondolatmenet. Az általános óra általános menete – vagyis valami olyasmi, ami a leírtaknak mindenben megfelelő – érthető módon nincs is! Arra jó csak, hogy legyen gondolatainkat „mihez képest” kialakítani, terelgetni. A tanító – a konkrét helyzetből fakadóan – egyszer sokkal kevesebb időt szán az A) szakaszra, máskor többet, illetve elhagyja belső tartalmának egyes elemeit vagy éppen bővíti, növeli a C) szakasz időtartamát; átsorolja az egyes nagy vagy kisebb belső elemeket (például a témával történő ismerkedést a feladatmegfogalmazás elé helyezi, vagy a téma megfogalmazásával indítja az órát, és ehhez kapcsolja a tananyaggal történő elemző ismerkedést; avagy több feladatmegfogalmazás és azok magyarázatának rétegszerű ismétlődése jelenti az óra gerincét); értelemszerűen elhagy egyes nagy elemeket (például a tananyag semmilyen elemző megközelítést sem igényel, avagy most nincs rá szükség; vagy fölösleges az óra végi értékelés, illetve a gyakorlati feladat megfogalmazása után az egész órán gyakorlati tevékenység zajlik).

Néhány órafelépítés-variáció (az időarányok érzékeltetése nélkül):

A)	B)	C)	D)
----	----	----	----

B)	C)
----	----

A)	B)	C)	A)	B)	C)	D)
----	----	----	----	----	----	----

A műelemzésre épített óra megszerkesztése nem igényel olyan elvi szempontsort, amely a gyakorlati tevékenységre épített óránál felállítható volt. Az óra szerkezetét a tananyag-feldolgozás kulcspontjai, szempontjai adják. A kulcspontok (vagy szempontok) a tananyagtól függően különbözőek, az óra kigondolásakor ezeket kell elsősorban meghatározni. Körük építve a szervezésre, módszerekre vonatkozó elgondolásunkat, lényegében egy forgatókönyvet kell megterveznünk.

Az óra előtti és óra végi feladatok természetesen megmaradnak. Az óra menetének tagolása azonban nem lesz más, mint a műelemző vagy művészeti ismeretjellegű tananyagot hordozó, gondosan megválogatott műalkotások egymásutánosságának és azok feldolgozási módjának megtervezése.

A tanító legfontosabb feladatai a következők:

- annak előzetes megfontolása, hogy milyen kérdéssel tudja irányítani a tanulók műelemző gondolatmeneteit (ha az irányítás egyáltalán szükséges),
- az összehasonlító elemzési módszer alkalmazásának megfontolása (valamely szempontból hasonló vagy különböző két műalkotás egyidejű szemléltetése két vetítógép alkalmazásával, két poszter vagy könyv használatával),
- ha lehetséges, tanulói tevékenységek beépítése a műelemző folyamatokba (például színlegűjtés egy festményről, egy mozdulat vagy mozgáskapcsolat eljátszása stb.).

A gyakorlati órára vonatkozó óraszerkezet tárgyalásánál az előzőekben hangsúlyoztuk, hogy hagyományos óráról volt szó. A következőkben tennünk kell néhány olyan megállapítást is, amelyek inkább a projektmódszerhez kapcsolódó óratervre vonatkoznak.

Mivel a projektben a tanár egy-egy tanítási órára vonatkozóan nem szabja meg az egész osztálynak egységesen a feladatot, sőt egyenként sem írja elő a konkrét teendőket (legfeljebb tanácsot ad a bizonytalankodóknak a továbblépéshez), a gyakorlati óra szerkezetét nem lehet globálisan érvényes, láncszerű elemfűzéként megfogunk. A teendők persze ugyanúgy időben egymást követő rendszert alkotnak, de nem az osztály, hanem minden tanuló számára külön-külön. A tanár tehát nem vezényli az órát, hanem (mindig testreszabott mértékben) segít minden egyes tanulót, hogy a közös vagy az önmaga számára kitűzött cél érdekében képes legyen tevékenységsorozatok végzésére az órán, képes legyen eredményes alkotómunkára.

Projektmódszerű tanításnál az órára való felkészülésben (így a lejegyzett óratervben is) két alapvető szempontot kell végiggondolnunk:

1. Milyen tanulói tevékenységfajták várhatók az órán, és vélhetően melyek lesznek a legfontosabb tanítói teendők,
2. előreláthatóan milyen anyagokra és eszközökre lesz szükség.

A megelőző órák folyamatainak részletes ismeretében kialakítunk egy átfogó képet a projektfeladat elvégzésére-megoldására vonatkozó munkákról (melyek azok a tevékenységek, amelyek már mindenkinél lezajlottak, milyen karakterű tevékenységek várhatók zömében) és a várható tanulói vizuális alkotó- és elemző-, gyűjtő- és kutatótevékenységekre mint potenciális pedagógiai helyzetekre készülünk fel. Külön kialakíthatjuk tanítási stratégiánkat néhány olyan tanulóval kapcsolatban is, akiknél gondot éreztünk az előző alkalmakkal.

A projektfeladathoz és a hozzá társuló előzetes feladategyütteshez lehetséges módon tartozó anyagok és a legkülönbözőbb eszközök számbavétele és a lehető legszélesebb körű tanórai jelenléte a nyugodt műhelymunkának egyik igen fontos feltétele. Alapvetően a tanító feladata, hogy a szükséges kellékeket előteremtse. Ha azonban a projekt jól előkészített, ha a tanulócsoporthal közös tervezőmunkában végiggondolt megoldási együttes ráhangolt légkört és pozitív hozzáállást eredményez, akkor a tanulók ilyen vonatkozásban is a legteljesebb mértékben magukénak érzik a feladatot.

Elképzeltekben is gyakorolhatjuk a projektszemléletű pedagógiához kapcsolódóan az óratervezést. Ilyenkor a projektfeladat sokféle megközelítési módjára fejthetjük ki elgondolásainkat, órakonceptiót tervezhetünk meg egy elképzelt alaphelyzetre (azaz egy adott tanítási témakör folyamatának

tanulói és osztályszintű „pillanatnyi” helyzetére); a tanulók feladatmegoldó munkáját segítő stratégiákat dolgozhatunk ki, és így tovább.

A lejegyzett óraterv formája, jellemzői:

- Írás és kép együttese,
- az adatsor és a teremrend közlésével indul,
- lényegretörő, rövid, leíró jellegű szövegeket tartalmaz,
- lényegretörő, a megértést szolgáló magyarázó rajzokkal illusztrált (például a tanító ábrákkal történő szemléltetésének kicsinyített, jelzésszerű közlése),
- az áttekinthetőséget az egyes óraelemek bekezdésekkel való tagolásával és/vagy egyéb jelzésekkel (például számozás) biztosítja,
- a felhasznált műalkotások, különböző képanyagok megnevezésében konkrét, tényszerű
- összességében: bemutatja az óra menetét (időrend, tanító és tanuló tevékenységei)
- **egyéni elgondolású.**

A tanítási óra adatsora azokat az információkat tartalmazza, amelyek egyrészt az óra egészéről átfogó képet adnak, másrészt – a pedagógusképzésben igen sokszor gyakorló tervről lévén szó – a terv elemzését-értékelését végző tanár számára hordoznak információkat.

Javaslat az óra adatsorára (az egyes „címkék” után – mintegy összefoglalásként is – a magyarázatuk található):

készítette:

tantárgy:

osztály: (gyakorló óratervnél évfolyam)

időszak: hónap, évszak megnevezése, amely a témaválasztás vagy más időszerűség miatt fontos lehet;

időtartam: a tanítási óra hossza (45 vagy 90 perc);

tanítási témakör megnevezése: sorszám és cím, ami az éves programmal történő beazonosítást teszi lehetővé;

tartalom: néhány mondatos szöveg, amely magában foglalja

a) feladatsoros gondolkodásnál: a tananyagot (állhat egyedül, de lehet az órára vonatkozó céllal és/vagy az óra végére elérendő követelménnyel együtt), szükség esetén az ábrázolási témát és ilyenkor értelemszerűen az ábrázolási technikát; megfogalmazásának alapja az éves tanítási program témakör-leírásából átvett (egyetlen, vagy több egymást elemkövető), illetve éves program híján – gyakorló terv esetén – a tananyag származhat egyenesen a tantárgyi tantervből is; tartalmazhat módszertani gondolatot is

– (tananyag: a vizuális nevelés szakanyaga; a „mit tanítok [ezen az órán]?” kérdésre választ adó szakmai szöveg),

– (téma/modell: a tananyag tanulói gyakorlati feldolgozásának tárgya; a „mit ábrázol az alkotás?” kérdésre konkrét választ adó szöveg, ha a gyermek választhatja, akkor a témakör megnevezésével, vagy több téma felsorolásával),

– (technika: a tananyag tanulói gyakorlati feldolgozásának anyagi közege, az alkotás [vizuális] technikájának, technológiájának megnevezése/i),

b) projektnél: azt az elgondolt alaphelyzetet, amely a tanítási témakör folyamatában az időbeli előrehaladást jelzi (hol tartanak vagy tarthatnak a gyerekek a feladat feldolgozásában?) és a fő variációkra figyelő továbblépési lehetőség rövid megfogalmazását; stílusosan cél-követelmény- és tananyagszövegek szerves egysége, szükség szerint módszertani utalással (a szöveg mindkét esetben egyértelműen közvetítse, hogy mi az, ami a tanító által kötött és mi az, amit a tanítványok megválaszthatnak).

tanítási eszközök: a tanító által használt szemléltetési eszközök, anyagok, tárgyak; könyvek, műalkotások stb. megnevezése.

Az előzőekben az óratervezést azokra az esetekre vonatkozóan tárgyaltuk, amikor az órákon tananyagok feldolgozása folyik. Látnunk kell azonban, hogy ezektől eltérő, másféle tervezői gondolkodást és óraterveket jelentenek a *tanítási témakörök tanítási-tanulási folyamatát indító és záró órák* vagy *óraszakaszok*.

Ezek az órafajták vagy órarészek (nem feltétlenül és nem mindig kellene egész tanítási órák) egyformán szükségesek a feladatsoros és a projektmódszerű tanításnál.

A hagyományos feladatsorokba sem kezdhetünk bele úgy, hogy a tanulókat egyáltalán nem tájékoztatjuk a következő tanulási időszak karakteréről, lényeges mozzanatairól (információk híján a tanulók „belecsöppennek” az órákba és még kevésbé érzik sajátjuknak a történéseket). A projekteknel azonban egyenesen a módszer lényegi összetevője az alapos munkával és közösen elvégzett előkészítés, elemzés, a feladat sokféle értelmezése, a tanulói ötletek, prekonceptiók, elképzelések felvázolása.

A tanítási órákat nem feltétlenül szükséges értékeléssel zárunk, különösen akkor, ha az óramenetbe számos értékelő-elemző mozzanatot építettünk be. Feladatsor is zárulhat terjedelmesebb időtartamú értékelő óraszakkal, ahol természetesen nem egyetlen alkotást, hanem a feladatsor megoldási egészeit vagy – megengedőbb módszerrel – a tanulók által választott és bemutatott részleteit vizsgáljuk meg. A projektek nagyfokú önállóságra számító folyamatait azonban mindenképpen az egészre vonatkozó értékeléssel kell zárunk. Ezek legyenek érdekesen-játékosan alakított, például kiállítási vagy használati megmérettetéssel egybekapcsolt akciók, ahol a tanulói és osztálytermi termékek az osztály, az iskola vagy éppen a családi közösségek elé kerülnek, azaz a konkrét élethelyzetben mutatják meg életképességüket.

Az óratervezésről elmondottak illusztrálására álljon itt néhány óraterv. (A tantárgyi elnevezések mellett szereplő kódjel segítségével beazonosítható, hogy melyik tanterv alapján készültek.)

Megjegyzések a közölt óratervekre vonatkozóan:

- Általában csontvázszerű szerkezetek, mellőzik a részkérdések kifejtését,
- az óraleírások szándékolatlan más és más stílusúak (vagy legalábbis olyanok szeretnének lenni).

Tantárgy: **Vizuális kultúra** (OKI96TLGVK 1-10.)

1. évfolyam

90 perc

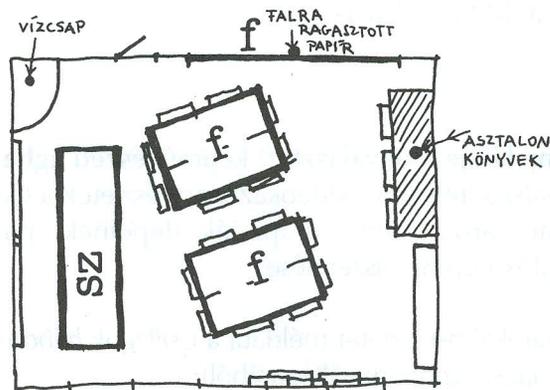
Időszak: október vagy ennél később

Tanítási témakör: –

Tartalom: **A szobor és a festmény közötti különbség. Élmények megjelenítése festményben, szoborban.**

Tanítási eszközök: videólejátszó, televízió, szobrászt és festőművészt munka közben bemutató rövid filmrészlet videokazettán; művészeti albumok, folyóiratok egy külön asztalon; egy-egy kisplasztika és egy keretezett festmény, 2-3 db nagyméretű rajzpapír, ragasztószalag, paletták, agyag, mintázóeszközök, a tanulók egyéni felszerelése.

(286) a terem berendezése, magyarázó rajz

286. A terem berendezése, magyarzó rajz

- egy talpazatra rögzített kisplasztika, egy keretezett festmény és magyarzó rajzok segítségével beszélgetés a szobor és a festmény jellemzőiről (körbe lehet forgatni, meg lehet tapogatni; hol találkozhatunk szobrokkal stb.; illetve színes, festéssel készült, keretben van és akasztója van hátul, mert...);
- egy-egy olyan filmrészlet megtekintése (például a *Harcképek* sorozatból) amelyben a művész a műtermében dolgozik, néhány mondatos beszélgetés és magyarzó a festő és a szobrász munkájáról;
- a terem *szobrász- és festőműhelynek* rendezzük be közösen, többé-kevésbé elkülönítve a terepeket:
 1. Hosszabb, egybefüggő asztalsor a szobrászoknak; kettesével összetolt padok és megfelelő falfelületre ragasztott nagyméretű papírok a festőknek;
 2. a felszerelés a polcokból, fiókokból a megfelelő terepekre kerül, az eszközök, anyagok neve pakolás-rendegetés közben elhangzik (vízfestékek és tempera, paletták, ecsetek, vizesedények, színes kréták; illetve agyagrudak vizes ronggyal letakarva, plasztilin, mintázóeszközök, táblák).
- Amikor már körülbelül készen van a terep, felhíva magamra a figyelmet (például hangosan kopogtatok az ajtón) dramatikusan improvizációban eljátszom a kiállítás-szervező-rendegető szerepét, aki szobrászokat és festőket keres, szüksége lenne szép festményekre és szobrokra, mert szeretne egy nagyon jó kiállítást rendezni belőlük; szívesen látna szép színes meseképeket és érdekes figurákat, de ötleteket is vár és vállalkozókat keres stb.;
- mindenki eldönti, hogy szobrász vagy festő szeretne-e lenni (később természetesen a másik területen is próbálkozhat), helyet választ, és dolgozni kezd;
- közben egy-egy gyerekkel a választott témájáról beszélgetek, segíték az eszközök használatában (ha érdeklődést vált ki, tovább játszom, most már mint kíváncsiskodó, műterembe látogató, a szerepemet);
- aki befejezte az alkotását, rendet rak maga körül, és nézelődéssel, játékkal töltheti a maradék időt, illetve az asztalra készített művészeti kiadványokat nézegetheti; eközben folyamatosan szervezem, hogy a közös használatú eszközök a helyükre kerüljenek;
- akinek van kedve, bemutatja az alkotását néhány mondatban a többieknek, illetve, ha az óra olyan hangulatban alakult, rögtönzött kiállítást hozunk létre a falon készült festmények előtti területen.

3. évfolyam

90 perc

Film- vagy színházi élmény kifejezése választott képművészeti ágban és technikával.

Tanítási eszközök: videolejátszó, televízió, videokazettán részletek a *Csillagok háborúja* c. filmből és a *Micimackó* színházi előadásáról; színes drapériák (lepelnek, palástnak), játék kard; agyag, mintázóeszközök és a tanulók egyéni felszerelése.

– Megnézünk videón egy játékfilm-részletet (például a *Csillagok háborújából*) és egy színházi előadás-részletet (például a *Micimackó* színpadi változatából);

– a következő két mozzanat egymással váltakozva többször ismétlődik – a gyerekek érdeklődésétől, kedvétől függően –, azaz a beszélgetés a dramatikus jelenetekkel szervesül:

1. Beszélgetést kezdeményezek színházi és filmélményekről; a beszélgetőpartnarektől a szereplők, filmbéli-előadásbeli helyzetek, események elmondását várom, illetve annak a hangulatnak a felidézését (izgalom, kacagás, stb.), amit társaival együtt vagy egyedül átélt;
2. vállalkozó-jelentkező tanulók egyszerű kellékek és jelmez segítségével dramatikus improvizáció(k)ban eljátszanak egy rövid jelenetet a filmből és/vagy a *Micimackóból* és/vagy egy számukra kedves filmből (filmekkel kapcsolatban elkülönítjük a játékfilmeket és a rajzfilmeket, megbeszéljük a különbséget, a rajzfilmek ábrázolási előképei miatt a játékfilmek felé terelem a beszélgetést);

– mindenki az általa választott filmről vagy színházi előadásról, a kedve szerinti módon (csak egy figura, jelenet-esemény, egyéb) szobrot, festményt vagy rajzot készít;

– vállalkozó kedvű tanulók bemutatják kész alkotásukat/alkotásaikat: megnevezik a művet, elmondják, hogy mire gondoltak készítése közben, mit szerettek volna megjeleníteni-érzékelteni, véleményük szerint ez mennyire sikerült.

3. évfolyam

90 perc

A dombormű és a kerekszobor jellemzői; a (szobrászati) kő- és fafaragás, valamint a fémöntés technikájának egyszerű jellemzői.

Gipszlap öntése és faragása (egyéni témaválasztással).

I. Műelemzések (Az elemzést kérdésekkel irányítom, a gyerekek érdeklődése szerint témamagyarázatokat adok.)

1. (élő szemléltetéssel) egy dombormű és egy kerekszobor
 - vizsgálat különböző nézőpontokból, körüljárás (vagy körbeforgatás): honnan mi látszik?, tapogatás: *plasztikája, felülete, anyaga;*
2. (párhuzamos diavetítéssel)
 - Sólyomra vadászó herceg (asszír dombormű; egész és részlet) **(287a–b)**,
 - Stróbl Alajos: *Szent István (288)*,
 - *plasztikájuk; miből készülhettek, hogyan?*

- a) vésőnyomok,
 b) talapzat, korrodálás
 – az öntés egyszerű magyarázata: agyagból mintázás, öntőminta, héjöntés (írásvetítő);
3. diavetítés:
 Todi Mars (2400 éves, sisakja elveszett, látszik az üregeessége) (289),
 Királyi hírvivő (Benin, kb. 15. század; anyaga, színe más) (290),
 Picasso: Kecske (a mintázó kéz nyomai) (291)
4. párhuzamos diavetítés:
 Szervátiusz Jenő: *Pieta* (292),
 Farkas Ádám: *Alul és felül* (29);
 – színe-anyaga, vésőnyomok;
 – a faragás néhány szerszáma: fakalapács, homorú véső, lapos- és fogazott véső (írásvetítő);
5. diavetítés:
 gótikus madonnaszobrok (294a–b),
 Mata Attila: *Szék-úr* (faragásnyomok, festés) (295),
 Farkas Ádám: *Kőesés* (az eredeti kőanyag és a faragott-csiszolt felület) (296),
 Szophoklész és Démoszthenész (görög szobor római márványmásolata; sima felületek).
 (297a–b)

II. Gipszlap öntése és faragása (a terem átrendezése után)

1. 3–4 fős csoportok alakítása (a gipszkeverés miatt), a munkamenet ismertetése jelzésszerű szemléltetéssel;
2. mindenki gipszlapot önt: üveglapon, kétujjnyi magas gyurmakeretbe (max. tenyérnyi méret, a képmezőforma választható) és témát talál ki, meg lehet rajzolni;
3. a keret lebontása, a munkaasztalok felületének átrendezése;
4. faragás kispengéjű konyhakéssel, szöggel.

Tantárgy: **Vizuális kultúra** (OKI96TLGVK 1-10.)

4. évfolyam

90 perc

(Témakör: Könyv és kép/képzőművészet – kb. 7 óra)

(megjegyzés: az óraterv a tanítási tématerv 1. és 2. elemére épül)

Különböző típusú könyvillusztrációk elemzése. Illusztráció célú mesterrajzok és magyarázó rajzok készítése a modelltárgy (kő, száraz termés, gyümölcs; régi tárgyak) vagy fényképes ábrázolás (autók, halak, egzotikus állatok) pontos megfigyelésével, alkalmas technikával.

Tanítási eszközök: könyvek (növény-, gomba-, madár-, hal- stb. határozók; állat-, növényfajta- és autó-, repülő- stb. típusokat bemutatók; régészeti és restaurátorrajzokat tartalmazó könyvek; tudományos-műszaki ismeretterjesztők, művészeti albumok, minden tanuló aznapi tankönyvei), válogatott modellanyag és fényképanyag a csoportok számára előkészítve.

(előzetes megjegyzések:

1. ha a könyvtár könnyen elérhető, akkor az óra első 20–25 perce ott zajlik; ellenkező esetben bőbeszédű és az elemzés teljes körét átfogó könyvhalmok előkészítve a csoport-asztalokon;

2. a modellhelyzetben használható fényképek szigorúan látvány- vagy reklámfotók, nem lehetnek olyanok – például a formánál körülnyírtak –, amelyek szinte megoldják a feladatot)
- a könyvek csoportosítása kiadványtémájuk, azaz funkciójuk szerint;
 - a tanulók az egyes csoportokba tartozó könyvek képanyagát jellemzik:
 - műszaki könyvek:* ábrák (vonalrajzok, magyarázó rajzok),
 - művészeti albumok:* színes fényképek,
 - határozók:* egyes könyvekben pontos, aprólékos, tárgyű rajzok, esetenként magyarázó rajzok hozzáfűzésével, más könyvekben fényképek,
 - régészeti:* pontos, a tárgy állapotát rögzítő rajzok, fényképek,
 - tankönyvek:* sokféle rajz (tárgyat ábrázoló, magyarázó stb.) és fényképek;
 - beszélgetés a határozókban és a régészeti könyvekben található képek szerepéről, a szövegek megfeleltetése a képeknek, a képhez fűzött-jelölt szöveg/ek megfigyelése; környezeti ábrázolás történik-e?; rajzoknál a technikák beazonosítása;
 - (esetleg: egy-egy konkrét rajz összevetése a témaköréből vett tárggyal; elképzelhető gesztenye és egy-két gyümölcs- és gombafajta esetén);
 - a könyvek elrakása, az asztalokra a gyerekek egy-egy tálcára/dobozba/kosárba előkészített modellcsoportot és régi tárgyakat tesznek, én pedig néhány darabos fényképcsomókat veszek elő;
 - elmondom az ábrázoló feladatot: rajzos-szöveges leírás készítése egy választott tárgyról vagy fényképes ábrázolásról (a szöveg tetszés szerint lehet akár néhány szó, akár fogalmazvány-szerű);
 - mindenki témát választ és megvizsgálhatja, egy-két tanuló szóban elmondja a tárgyi, formai, színbeli jellegzetességeket, és hogy milyen technikát szeretne használni;
 - ha sokuknál gondot jelent a szöveg és a rajz elhelyezése, táblai magyarázó rajzok (298), ellenkező esetben egyéni korrektúra;
 - többféle tárgyról is készíthető leíró tanulmánylap;
 - az elkészült lapok osztály előtti elemzése a tárgy és a rajz(ok) összehasonlításával, a tárgyról adott rajzos és szöveges információk vizsgálatával. (299a–b, 300)

Tantárgy: **Vizuális kultúra** (OKI96SZI VK 1-10.)

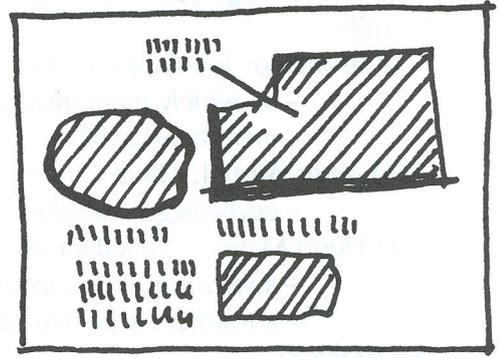
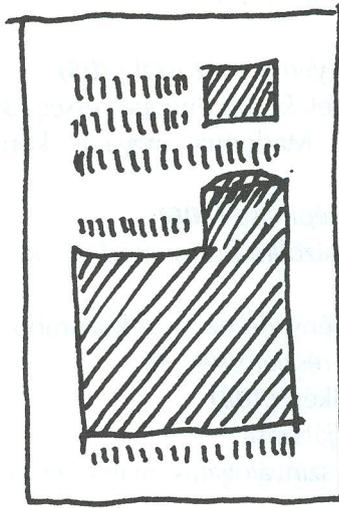
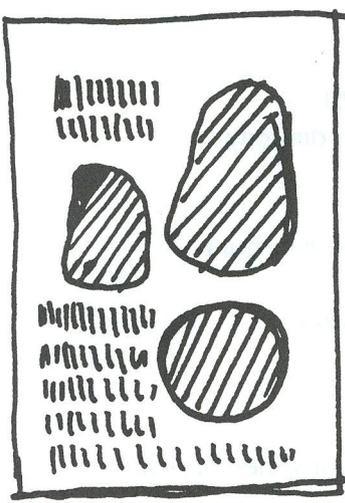
4. évfolyam

45 perc

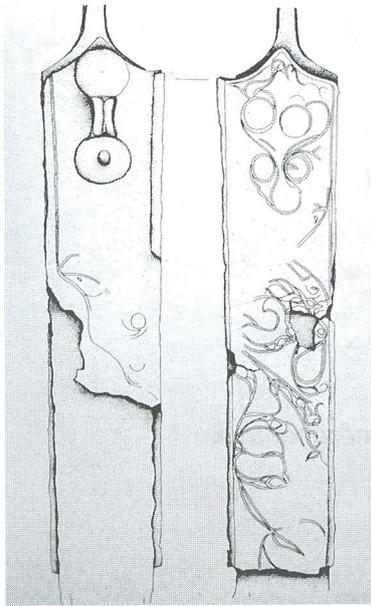
Festmények elemzése a téma és a vizuális nyelv vizsgálatával

Általános gondolatok:

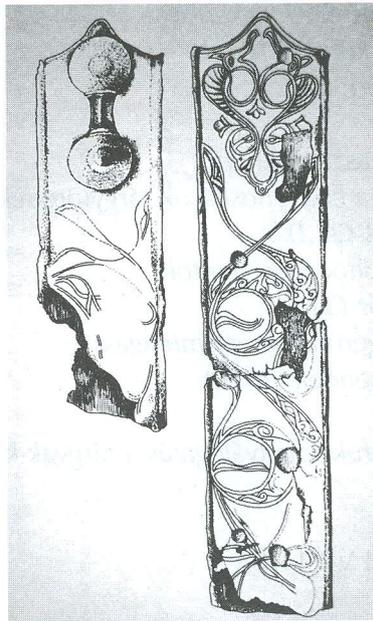
- Minden mű elemzését két, egymással összefüggő szempont irányítja:
 1. Mi a mű témája?
 2. Hogyan ábrázolja/jeleníti meg az alkotó a témát?
 - a) a tárgyábrázolás képmezőbeli módja;
 - b) a vizuális nyelv: színek, formák, mozgásirányok, képmező, festési mód.
- Mivel ez az ismétlődő megközelítési mód meglehetősen mechanikus hatást eredményez(het), alkalmanként tevékeny gyakorlatokat építek be: mozdulateljátszást, térbeli rekonstrukciót, színkiválasztást.
- Összesen 10-13 darab képet mutatok; vizsgálatuk 1-2 perctől 5-6 percig terjed.
- Témakörönként csoportosítva nézzük a képeket. Ezzel az a célom, hogy az előző években már megismert csendélet és portré témacsoport (itt a tematika-megnevezést a gyerekektől várom), valamint az érintett nonfiguratív témakör megerősítést kapjon. Ugyanakkor a Madonna-képekkel elkezdem a 4. évfolyamos új tananyagot, a vallásos tematikát.
- Alapvetően kérdésfelvetésekkel irányítom a megfigyeléseket.

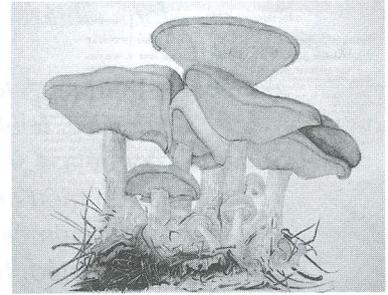
298. Táblai szemléltető rajz

299/a. Kőröshegyi kelta kard restaurálás előtt

299/b. Kőröshegyi kelta kard restaurálás után.
Németh Péter Gergely régész rajzai egy szakmai kiadványból

300. Lila pereszke
Dr. Krébecz Jenő rajza az általa írt
gombaatlásból.

Tanítási eszközök: diavetítő, a műalkotások diafilmeken, színes lapsor (olyan színekkel, amely a Van Eyck, a Van der Weyden és a Kmetty-képhez tartozó színeket is tartalmazza); talpas gyümölcstartó, 10 darab alma, kancsó, színes drapéria/drapériák (a Kmetty-festményhez tartozó karakterek is!).

A műalkotások és tevékenységek egymás utáni rendje:

1. Madonna-képek:

a) Jan van Eyck: *Madonna a templomban* (301)

– a kék árnyalat kiválasztása a kék színek közül (302a)

b) Aviai oltár (részlet) (303)

– festési mód, körvonalak

c) Sandro Botticelli: *Magnificat-madonna* (304)

– kör képmezőforma

d) Rogier van der Weyden: *Mária a gyermek Jézussal* (305)

– a vörös kiválasztása a vörösek közül; ünnepélyesség (302b)

– magyarázatok: Mária, Jézus, Madonna, angyalok; korona, dicsfény

2. Portrék:

a) Bronzino: *Toledói Eleonóra és fia képmása* (306)

– a személy magyarázata; ábrázolási/festési mód, képkihágás; két figura (nem teljes alak)

b) Andy Warhol: *Marilyn* [nem festmény, de ez most közömbös] (307)

– egybefüggő színfoltok, fotó-részletesség; fej

c) Henri Matisse: *Nő kalappal* – mellkép (308)

– a visszaforduló mozdulat eljátszása

– a festmény jellemző színei, színválogatás (mágneses táblán a színes lapokból).

3. Absztraktok:

a) Vaszilij Kandinszkij: *Hegyvidéki improvizáció* (309a–b)

– az „improvizáció” szó magyarázata; a hegyvidékre utaló formák és a népviseletbe öltözött pár megkeresése

b) Vaszilij Kandinszkij: *A kör körül* (310a–b)

– formaábrázolási mód; asszociációk.

4. Csendéletek:

a) Georges Braque: *A fekete asztal* (311)

– színvilág, felületek; a beazonosítások tárgy töredékekből

b) Veszelszky Béla: *Csendélet* (312)

– festési mód (apró foltcskák, pontok)

c) Caravaggio: *Gyümölcskosár* (313)

– festési mód, homogén háttér, szemmagasság

d) Kmetty János: *Gyümölcscsendélet* (314)

– festési mód, rálátás

– a csendélet rekonstrukciója (válogatás a tárgyak közül, nézőpontnak megfelelő beállítás).

Tantárgy: **Vizuális kultúra** (OKI96SZI VK 1-10.)

6. évfolyam

45 perc

Műalkotások elemzése a vizuális minőségek, az ábrázolási és komponálási mód tartalomkifejező hatásának vizsgálatával

Az óra célja, hogy a téma megértésén keresztül történő tartalomfeltárással, indoklásokkal és az összefüggéseket megfigyelő vizsgálatokkal erősödjön a tanulók műbefogadó-elemző képessége.

1. Kő Pál: *Páva* (315a–b) – szimbólumok (páva: népművészet); színek, mozgásirányok (315c)

– kitörés;

2. Marino Marini: *Lovas* (316a–b) – megfeszített mozdulatok (316c), egyszerűsített formák

– feszültség;

3. Pablo Picasso: *Síró nő* (317a) – hasadozottság, szúrós formák (317b), komor színvilág

– fájdalom;

4. Matthias Grünewald: *Golgota* (318a–d) – görcsös ujjak, testtartás, sötét–világos véglet,

homogén háttér – mérhetetlen fájdalom, halál;

5. Jan van Eyck: *Van der Paele kanonok Madonnája (319)* – szimmetrikus elrendezés, komponális centrum, figyelemirányítás, aprólékos kidolgozottság, testtartás, öltözetek, környezet – tisztelet, ünnepélyes nyugalom, ünnepélyesség;
6. Tihanyi Lajos: *Tájkép híddal (320a–c)* – figyelemirányítás, komponális centrum, felfokozott színek, zömök formák – izzó napsütés, élet **(320d)**
7. Bálint Endre: *Vándorlegény útra kél (321a–b)* – jelzésszerű ábrázolás (asszociációk), visszafogott és áttetsző színek, hármasszét – mesélő hatás, sejtelmesség;
8. Azték kódex lapjai **(322a–d)** – jel-formák, jelek/megfejtések, egyvonalas ábrázolás; eseménysorozat – elbeszélő jelleg; **(322e)**

Ha marad idő: néhány kép és magyarázat az azték művészetről – (lehetőleg kevésbé ijesztő) istenszobrok, maszkok.

Tantárgy: **Vizuális kultúra** (OKI96SZIVK 1-10.)

6. évfolyam

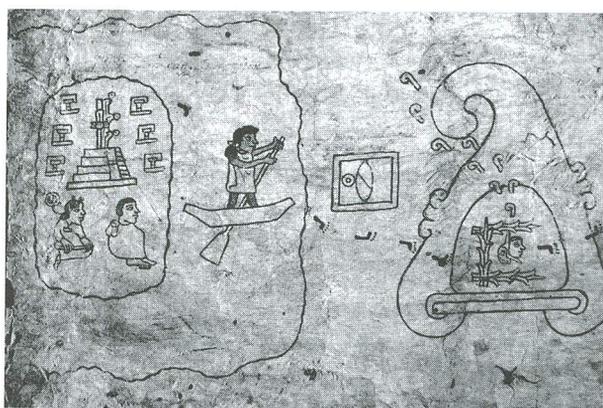
90 perc

(A lakás és az utca művészete című tanítási témakör második elemére építve)

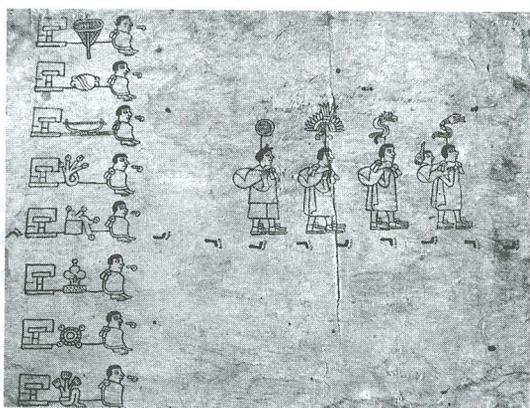
Díszített tárgy (kispárna huzata) tervezése, a viaszírásos batiktechnika sajátosságainak/műveleteinek megismerése és a textília díszítése

Előkészületek: minden tanuló egy kispárnát hoz magával; anyagok és eszközök ellenőrzése: kb. 5 méter fehér gyolcs, színes textilfestékek (3-3 tasak sárga, piros és kék), 3 db festéklevés edény, 3 db rezsó, 9 db viaszolvasztó edény, viaszírókák/babák, 2 db vasaló, újságpapírok.

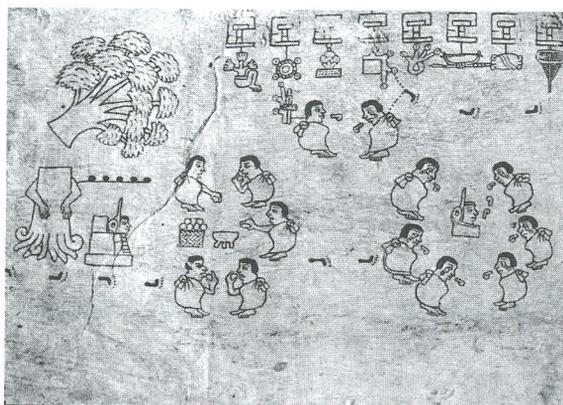
- a) Kész batikok, anyagok, eszközök bemutatása; műveletek imitálása – szemléltetéssel egybekötött tanítói magyarázat a technikáról, megfelelő mozzanatban a festéklevés bekeverése;
- b) a batikmunkák megfigyelésével a gyerekek megállapításai a vizuális jellemzőkről (vonalak, pöttyözés, foltok, éles forma és törésekkel tarkított felület, egy- és többszínű változat);
- c) a terem átrendezése (a tanulókkal közösen) a batikolás műveleteinek megfelelően – tanítói irányítás: összetolt asztalok újságpapírral letakarva 6-8 fő részére; középre rezsó (hosszabbítóval-elosztóval), viasz és 3 db olvasztó edény, mindenkinek írórka, 2 db asztal vasalóval a fal mellett, földön egymás mellett a festéklevés edények; **(223)**
- d) méretvétel a kispárnákról (részámítva a varrás és a visszahajtás miatt);
- e) tanári magyarázat a párnahuzat-változatok „szerkezetéről” – párnahuzatok, szemléltető táblai rajzok; **(324)**
- f) álzati/szabásrajz vázlat készítése, méret-adatok – tanulók (választással vagy új kitalálásával)
- g) a fehér sifon-anyag (takarékos) kiszabása;
- h) a rezsók bekapcsolása (figyelemfelhívás: megfontolt mozdulatok a forró viasszal);
- i) arányos papírdarabon mintaterv/ek készítése, formaritmus-komponálás, szín/ek meggondolása, golyóstoll vagy grafitceruza – közben viaszmelegítés, beszélgetés egy-egy tanulóval az elképzeléséről;
- j) a minta elkészítése viaszírással (aki vállalja a kétfázisú festékezést, úgy annak megfelelően);
- k) festékezés (folyamatosan, ahogyan elkészülnek, kerülve a torlódást az edényeknél) és öblítés;
- l) vasalás újságpapírok között (folyamatosan) – a használaton kívüli rezsók kikapcsolása – közben személyes beszélgetések a terv és az eredmény összevetésével;
- m) aki lassabban készül el, megfigyeli a vasalás módját, és ezt a munkát is otthon végzi el;
- n) rendrakás: mindent a helyére, a még meleg eszközöket egy asztalra;
- o.) házi feladat megbeszélése: a párnahuzat anyagának összevarrása önállóan vagy segítséggel.

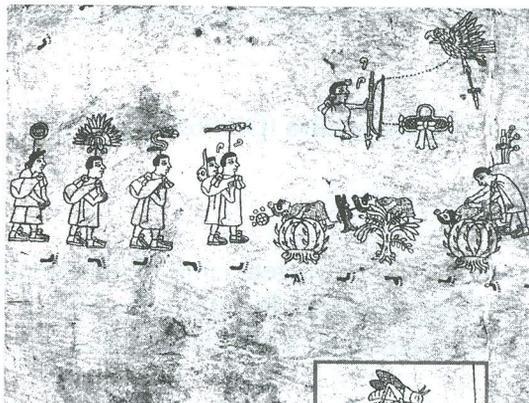
322/a.

322/b.

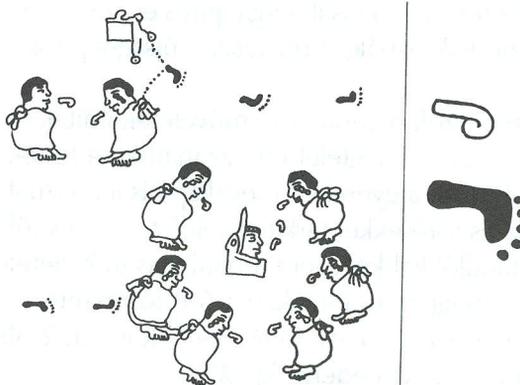

322/c.

322/d.

322/e.

322/a-e. Azték kódex lapjai
(a 16. században újrairt leprellő forma, fűgeháncs papír)

A rendelkezésre álló minősített vizuális nevelési tantárgyi tantervek

Az iskolák csak olyan tantárgyi tanterveket használhatnak, amelyeket szakértők minősítettek. A minősítést többféle úton lehetett és lehet megszerezni, azaz többféle forrásból lehet tantervekhez hozzájutni.

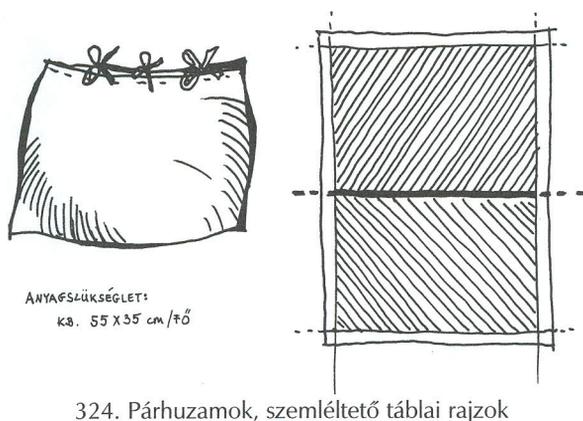
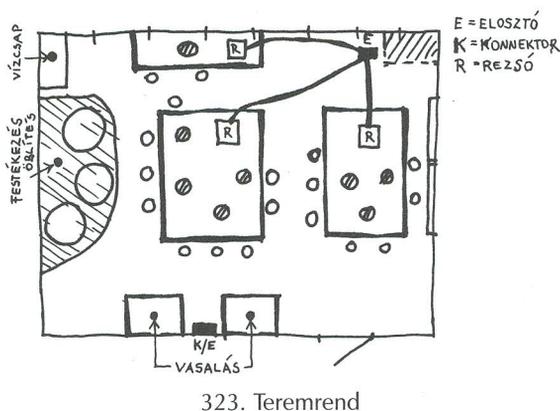
Az egyik lehetőség az Országos Közoktatási Intézet Program- és Tantervfejlesztési Központja által létrehozott tantervi adatbank. Az adatbanki tantervek egy erre a célra kialakított számítógépes programba íródtak. A közvetlenül a bankból lehívott és kinyomtatott tantervek őriznek egy sajátos szövegtördelési rendet és ezzel egybefüggő vonalhálós szerkezetet; a szövegekben még akkor is könnyű eligazodni, ha igen terjedelmesek, mert minden egyes modul viseli a teljes tantervi szerkezeten belüli helyét meghatározó kódokat.

Az OKI tantervi adatbankja minden iskola, illetve pedagógus számára elérhető és a banki központokból tantervek beszerezhetőek. Ma már az Internet szolgáltatásaiban is szerepelnek és bárki számára

közvetlen dokumentumként letölthetők az OKI Információs Irodája által átalakított kiadványként az OKI web szerveréről, címe: <http://www.oki.hu/>. Ezek az átírások sajnos nem tartalmazzák a teljes szerkezetet megmutató áttekintést és a tantervi szintek azonosító kódjait, így nehezebb eligazodni bennük. De a tantervek az eredeti formájukban is elérhetők a tantervi adatbankból és dokumentummá alakítva az igényeknek megfelelő tördelési formában kinyomtathatók.

Az OKI internetes forrásából elérhető vizuáliskultúra-tantervek listája (1999. év eleji közlés alapján):

- „Eszterházy” Vizuális kultúra 1–10 – Eszterházy teljes iskolai tanterv része
- ÉKP Virágrendezés 2–6 – ÉKP tanterv¹
- ÉKP Vizuális kultúra 1–6 – ÉKP tanterv
- ÉKP Vizuális kultúra 7–10 – ÉKP tanterv
- ÉKP Vizuális kultúra 11–12 – ÉKP tanterv
- ÉKP Művészettörténet 5–6 – ÉKP tanterv
- ÉKP Művészettörténet 7–10 – ÉKP tanterv
- Gyakorlóiskolai Tárgy- és környezetkultúra 1–6 – Budapesti Tanítóképző Főiskola és Gyakorló Általános Iskolája tantervcsaládja
- Magyar Rajztanárok Országos Egyesülete Vizuáliskultúra-tanterve 1–10
- Rajz és műalkotások elemzése az újreál 6 osztályos gimnáziumok számára, 7–10
- Újreál tantervcsalád
- Rajz, vizuális kultúra 5–10 – Juhász Gyula Tanárképző Főiskola kutatócsoportjának tanterve
- Tölgyfa Program Vizuális kultúra 1–10
- Vizuális kultúra (1–10) – Nemzeti Tankönyvkiadó tantervcsalád
- Vizuális kultúra (1–10) – Nyíregyházi tantervcsalád
- Vizuális kultúra (1–10) – Szinva átfogó (teljes iskolai) tanterv része
- Vizuális kultúra 1–4. osztatlan (óvodai-iskolai) – Vasi Osztatlan Elemi Iskola
- Vizuális kultúra, Győri Műhely 1–10
- Vizuális nevelés 1–6 – Iskolafejlesztési Alapítvány tantervcsalád

¹ Zsolnay József féle érték Közvetítő (iskolai) Program

A VIZUÁLIS NEVELÉS FOGLALKOZÁSAINAK SAJÁTOS FELTÉTELRENDSZERE

Szakterem, szertár, anyagok, szerszámok, szemléltető eszközök

Előrebocsátjuk, hogy amint a vizuális nevelésben – ezen a nagyon személyiségfüggő területen – a feladatok tanóráinak alkotó végigviteléhez nincsenek, nem lehetnek, részletekre kiterjedően megírt forgatókönyvek (az óravázlat-minták is csak irányadó jellegűek), a tárgyi körülményekre sem adhatunk egzakt, követelményszerű leírást. Ennek ellenére az ilyen jellegű kérdéseire választ kereső minden tanítónak és tanárnak ajánljuk figyelmébe az alábbiakat.

Mint korábban kifejtettük, a vizuális nevelésben az intellektuális elsajátítás is gyakran anyagalakítási folyamatban valósul meg. Más tantárgyi feltételekhez képest a különbség szembeötlő: az óra elméleti elemző része tanári szemléltetőeszközökre épül (itt ritka eset a frontális, közös tankönyvhasználat), a gyakorlati rész pedig különböző anyagok és eszközök meghatározott technikával történő alkalmazását kívánja. Tananyagaink feldolgozásának logikája összetettebb előkészületeket és struktúrájában rétegzettebb körülményeket követel, mint a hagyományos tankönyv-, munkafüzethasználatra épülő órák. Az elméleti és a manipulatív résznek tartalmában szervesen, formájában gördülékenyen kell kapcsolódnia egymáshoz. Az óra egyetlen szemléleti egységben történő zökkenőmentes lefolyását a bemutatott képek, modellek, felhasznált anyagok, eszközök, munkafogások, mozdulatok összehangolt egysége biztosítja, s mindezeket a tevékenység szervezett térbelisége, a teremrend fogja össze.

Úgy tűnik, hogy a vizuálisnevelés-óra a pedagógustól filmrendezői irányító-szervező tulajdonságokat kíván, sőt valójában többet, mert nem számíthat asszisztensek, kellékesek segítségére. Neki azt is tudnia kell, milyen tárgyak, eszközök lapulnak a szertár zugaiban, mikor milyen könyvet, képet emelhet ki szekrényéből bemutatásra, és hogy mikor, kinél igényelheti például a mintázáshoz szükséges agyagot.

A feltételrendszer megteremtése, kialakítása nem az aktuális óra közvetlen előzménye, hanem valójában a tanmenetszerkesztés értelemszerű része. A feladatok, feladatsorok megalkotásánál nagyjából kénytelenek vagyunk alkalmazkodni tantermi, eszközbeli feltételekhez, avagy újra és újra változtatási, fejlesztési, beszerzési igényekkel kell fellépnünk.

A pedagógus kreativitásának jellemzője kell, hogy legyen a folyamatos alakítás, változtatás igénye. Kár lenne az ismeretszerzésben hatékonynak tűnő témáit leteinket eszköz hiányában félretenni. Pályázatokkal, az iskola kereteit, kapcsolatait tágító szervezéssel, szülőkkel való együttműködéssel még merésznek tűnő elképzeléseink is megvalósíthatók. Kitartó törekvésünk, a vizuális nevelésre kialakult lelkiismeretes beállítódásunk eközben – nem is mellelleg – tágabb teret vívhat ki magának, a területnek pedig elfogadást, mi több, elismertséget.

Tevékenységünk tárgyi feltételei között elsőként a tanári és a tanulói tevékenységek együttes terét, a **tantermet** vegyük szemügyre. Tantárgyunk felől nézve előnyös, ha belső szerkezete, rendje könnyen és gyorsan mobilizálható; ha például dönthető lapokkal állítható, alakítható, tologatható munkaasztalaink vannak, ha ezek elmozdítása a gyerekek számára se okoz nagy erőfeszítést. Előnyös, ha a terem tere méreteivel is alkalmas mozgásos játékok, dramatizálások megvalósítására; ha nagyméretű ablakok mellett irányítható mesterséges fényforrásokkal is rendelkezünk. Farács, parafafelület, polcrendszer elhelyezhetőségével a szabad falfelületek adjanak lehetőséget az órai munkák, szemléltető képek, modellek elhelyezésére.

A terem belső képének alakításába vonjuk be a gyerekeket, az osztályterem a már tárgyalt környezet-
alakítás természetes területe is.¹ Fontos, hogy alkotó tevékenységük színterét sajátjuknak tekintsék.
A már többször átélt tevékenységekkel, az önmaguk keze által alakított térben belső készítményeik is
szabadabban kibontakoznak, felszabadultabban fejezik ki gondolataikat. Minél sokrétűbb a gyer-
mekközösség tevékenysége az osztályteremben, annál inkább vész a múlt kódéba a katedrára irányított
padsorok poroszos rendszere. A térnek más és más változtatható készséggel kell tudnia szolgálni a
különböző tevékenységeket, sőt akár egyidejűleg is a különféléket, a mással foglalkozó kisebb csoport-
tokét is akár. Az alakíthatósághoz hozzátartozik a tér tartós és alkalmi megosztásának lehetősége:
szekrényekkel, paravánokkal célszerűen tagolhatjuk is. Már-már az élet jelének foghatjuk fel, ha a
belső tér folyton alakul. Alkalmilag befolyásolhatjuk, irányíthatjuk a fény útját. Improvizálhatunk dra-
matikus játékokhoz színpadszerű háttérket. Cserélgetjük a szemléltető tablókat, modelleket, maket-
teket, vagy csak takarjuk és felfedjük őket aktualitásuk szerint.

Ha termünkben körülnézünk, optimális esetben kis ajtót látunk, amely a szertárba vezet. A **szertár**
a terem természetes tartozéka. Tudjuk, hogy ez kevés iskolában valósulhat meg ilyen formában, és
gyakran meg kell elégednünk egy távolabbi helyiséggel, vagy rosszabb esetben szekrényekkel, terem-
polcokkal. Bármely lehetőség legyen is adott, dolgozunk az, hogy az oktatói tevékenység előnyére
hasznosítsuk. Izolált szertárban kétségkívül a magunk urai lehetünk, rendszerét bármikor alakíthatjuk,
de belső tartalmát – modelleket, eszközöket stb. – csak egyenként, aktualizálva tárhatjuk a gyerekek
elő. Az anyagok és eszközök elhelyezése a teremben levő szekrényekben és polcokon feszes rend-
tartásra kényszerít ugyan, de így könnyebben megteremthető a valódi műhelyhangulat is.

A terem és a szertár mindezek szerint a tanár vizuális nevelői szemléletéről is vall. Ez tartalmilag
leginkább a **tárolt és gyűjtött anyagok**on látszik (gyermekrajzok, modellek, szemléltető tárgyak,
képek, eszközök, anyagok stb.). Az év folyamán készült **gyermekmunkákat** egyénekre vagy felada-
tokra csoportosítva érdemes gyűjteni, tárolni. Így lehetővé válik a feladatsoroként történő értékelés,
a folyamatos dokumentálás (diázás, másolás) és a kiállításokra történő válogatás. *A munkákat idősza-
konként lehetőleg vissza kell adni a gyermekeknek.* Bár olykor nehezen válunk meg a legszebb gyer-
mekrajzoktól, visszatartani alkotásokat – a gyermekek beleegyezése nélkül, sőt kérésük ellenére –
pedagógiaileg nem célravezető, erkölcsileg pedig egyenesen méltánytalan. Ezért elvárható, hogy a
vizuális nevelést tanító pedagógus legyen járatos a dokumentálás néhány alapvető formájában
(fotózás, fénymásolás). A megőrzött diakép egyébként is praktikusabb, mint az évek alatt nagy meny-
nyiséggé halmozódó, sérülékeny, s lassan amúgy is megsemmisülő eredetiek. Az évközi rajzgyűjtés
értékesen hasznosuló formája a kiállítás, ha a folyosón és teremben folyamatosan figyelemmel kísér-
hető a cserélődő gyermekrajzanyag.

A gyűjtött **természeti formák mint modellek** a szertár maradandó darabjai. Itt kaphatnak helyet a
gyermekek által gyűjtögetett, nyári kirándulásokból, utazásokból hozott érdekes darabok is (kövek,
rovarok, kagylók, gyökerek...) A fajtájukban, formájukban, színükben izgalmas példányokat érdemes
a szertár sötétjéből kihozni, és a teremben rendezetten, polcokon, kollázskeretekben, vagy falra
függesztett dobozókban tárolni. A mesterséges környezetben folyamatosan és komponáltan szem elé
kerülő organikus formák jól hatnak, stimulálják a közérzetet azon túl, hogy formaötleteket kínálnak
más rajzóriai, nem tanulmányi témáknál is. Állandó jelenlétük környezetünkben az otthonosság, ter-
mészetközelség érzetét keltik.

Ide sorolhatjuk még azokat a **használati, népművészeti és kultúrtörténeti tárgyakat** is, amelyek
modellelemzés vagy bemutatás témái lehetnek. A gyermeki aktivitást ebből sem zárhatjuk ki.
Ideiglenesen mindig helyet adhatunk egy-egy otthonról hozott aktuális tárgynak (népművészeti kan-
csó, különös formájú üvegek stb.) A gyerekek ugyanis felszólítás nélkül is – akár a feladatot, a témát
követően – hozni fognak olyasmit, amiben felismerik, újraélik a tanári bemutatást. A pedagógus is
örömmel éli meg az alkalmi szerepcserét, mikor is a gyerek mutat, szemléltet és elemez az elmúlt órák
inspirációjára.

¹ Lásd: Környezetet a gyermekekkel. VIZUÁLIS KULTÚRA II., IV. Könyv, 2. fejezet, 1.

A szemléltetés legismertebb és leggyakoribb eszközei a **különböző síkképek**. Ezek is a szertár természetes részei, gyakran már feladatokhoz kapcsoltnak, rendszerezve, előkészítve. Itt csak megjelenési formájuk alapján adunk egy felsorolást:

- Méreteinél fogva praktikus a diapozitív, amely különösen akkor értékes, ha a tanár saját elképzelése, választása alapján maga készítheti azokat. Idegen anyag használata valamilyen mértékben mindig kiszolgáltatottságot jelent.
- Fénymásolással is gyűjthetünk képeket könyvekből, bárhonnán (sokszorosítva kézbe adhatjuk, másolhatunk belőle otthonra is), a szemléltetési szituációhoz a láthatóság érdekében akár fölnagyítva. Hátránya, hogy a színes fénymásolás magas költsége miatt a dolog többnyire csak fekete-fehérben működik.
- Fóliára is fénymásolhatunk szemléltető képanyagot, célunknak megfelelő rendszerben tároljuk. A kisebb formátumú képek írásvetítőn kivetítve élvezhetővé lesznek.
- Különböző tematikájú tananyagainkhoz többek között a képzőművészet, a tárgykultúra, a természet témakörében a gyerekekkel együtt gyűjthetünk képeket, reprodukciókat folyóiratokból, naptárakból.
- Szertárunkban tarthatunk rendszeresen képzőművészeti albumokat, folyóiratokat.
- A tanszergyártók diapozitívjei, poszterei és szemléltető táblái is a szertár síkképi szemléltető anyagának részei, csakúgy, mint saját szemléltető anyagaink, amelyeket eleinte csak „a következő tanévre” teszünk félre.

Tantárgyunk talán legérzékenyebb pontja az **alkotómunka anyag- és eszközszükségletének előteremtése**. Ezért mondtuk, hogy a témák, feladatsorok tervezése során átgondolás tárgya az alkalmazott műfaji technikák feltételrendszere is annak ellenére, hogy az alsó tagozatos tantervi követelmény nem jelöl meg megoldhatatlan, költséges, különleges technikákat. Célszerű, hogy a pedagógus tájékozott legyen a kereskedelmi forgalomban kapható, leggyakrabban használt, nem drága, de jó minőségű anyagok (festékek, ecsetek, kréták, ceruzák) terén, és ezek alapján állítsa össze a gyerekek egyéni felszerelésének listáját. Általánosságban elmondható, hogy a gyerekek felszerelése (amely egyénekenként dobozokban a szertárban is tárolható) puha ceruzákból, fekete és színes zsírkrétákból, vízfesték-készletből, tempera-készletből, ecsetekből és színes papírokból áll. Elképzelhető, hogy a tanár vagy az iskola szerzi be a megfelelő eszközöket. Ebben az esetben pontos és körültekintő kalkuláció szükséges, hiszen a szülők pénzével gazdálkodunk.

A szertárban a **közösen biztosított** – mert egyenkénti adagokban beszerezhetetlen – anyagokat tartjuk. A rajzórák alapvető anyag- és eszközigényét területek, műfajok szerint csoportosíthatjuk:

- *Grafika, rajz*: rajzszen, nádtollak, fémhegyű rajztollak, faragott pálcikák tusrajzhoz, diófacap, tus (fekete és színes), rajzszegek, papír ragasztószalagok, kézi hengerek (nyomtatáshoz), üveglapok, nyomdafesték, hígító, törlórongyok.
- *Festészet*: vízfestékkészletek, tempera (célszerű a dobozos kiszerelésű), vastag és vékony ecsetek, darabolt szivacsok, színes offszet papírok (íves), nem boruló félliteres vizesedények, ecsettörló rongyok, vödrök a tiszta és a festékes víznek.
- *Szobrászat, kerámia*: hordóban, műanyag zsákban nedvesen tárolt agyagkészlet, gipsz, gipszöntő vödör, mintázófák, szivacsok, drót, nyomhagyó eszközök (természeti formák, tárgyak), nyújtófák, kések, kanalak, kartonpapír alátétkorongok.
- *Fotó és videó*: fényképezőgép, nagyítófelszerelés a szükséges vegyszerekkel, tálakkal (és természetesen ami a legnehezebben megvalósítható, de ami nélkül mindez semmit nem ér: a fotólabornak alkalmas módon kialakított helyiség), videokamera, lejátszókészülék.
- *Egyéb anyagok*: vonalzók, folyadékállagú ragasztók, kisebb és nagyobb ollók.
- *A pedagógus eszközei*: papírvágó kés, tűzőgép, kicsi és széles öntapadó ragasztó szalagok, kétoldalas (duplex) ragasztó a kiállítandó képek rögzítéséhez.
- *Gyűjtögetéssel összeálló, különböző rendeltetésű anyagok készlete*: képes újságok fotómon-tázshoz, nagyobb formátumú napilapok például a munkaasztalok beborításához, színes és

- mintás rongyok, filcek; hulladékfák, fűrészporszóróasztalosműhelyből; hungarocell csomagoló habanyagok, hullámpapír dobozok; szalagok, zsinórok, spárgák, cérnák.
- *Textil*: A tárgykultúra művészei mind sajátos felszereltséget kívánnak. Mi itt csak egy példát hozunk, abban is csak a szövésre, textilképre és a batikolásra: fonalak, szövőkeretek; textil-darabok, filcdarabok, vászon- és filcalap (kollázshoz, meseszőnyeghez); batikoláshoz: textildeszték, viasz, hurkapálcák, háztartási vatta, rezsó, vasalók.
 - Külön szerepelhetnek a *papírok* vásárolt és gyűjtött változatai. A hagyományos szabvány méretű (A/4, A/3) rajzlapok mellett gondolnunk kell a csoportmunkában készülő művekre, a papírplasztikákra, modellekre is. Ezért szertárunkban szerepeljenek A/2 és A/1 méretű lapok, csomagolópapírok, vastag kartonok, hullámpapírok, különös faktúrájú tapéták is.
 - A sokrétű eszköz- és anyaghasználat, s a más tantárgyi óránál mozgalmasabb órai létformák járnak balesetveszéllyel is. Emiatt a pedagógus gondoljon arra, hogy a kötelező megelőzés feladatainak maradéktalan ellátása mellett *elsősegély-készültséggel* is rendelkeznie kell az osztálynak.

Külön kell szólnunk az iskolai (rajztermi?, osztálytermi?) fénymásoló gép témájáról, mert erre egyre szélesebb körben felismert igény jelentkezik. Nem fenyeget az a veszély, hogy kiiktatná a manuális képességfejlesztés pedagógiai feladatait, inkább arról van szó, hogy gépiessé váló tevékenységeket iktat ki, és ezzel a tantárgy kötött idején belül arányában megnöveli a képesség- és szemléletfejlesztésre fordítható időt, ami a tanulmányi időben relatíve lerövidíti azok kialakulásának, rögzülésének idejét. Arról nem is beszélve, hogy olyan szemléletfejlesztő feladatformákat hív életre, amelyekre nélküle korábban nem is gondolhattunk.

Felsorolásunk normális alaphelyzetet akar mutatni. Nem vettük figyelembe a tanár egyéni beállítódását, jártasságait és irányultságait – különösen a tárgykészítés területén. A tanár jó értelemben vett műfaji mániái az anyagok, eszközök terén is többletigényt jelenthetnek. Ekkor fokozottan is érdekeltté válik a szertár fejlesztésében, profiljának alakításában.

Tudjuk, alsó tagozatban a vizuális nevelési órák csak kevés helyen tarthatók szakteremben. Ezért a hagyományos osztályteremnek is biztosítania kell némiképp a fenti feltételeket, ha másképp nem, legalább a pedagógus alakító, átformáló szándéka szerint. Ez már akkor is megkezdődik, mikor a terem falain megjelennek az órai munka alkotásai, mikor a polcokat betöltik a gyűjtött tárgyak. A terem szerves részévé válnak az aktuális műalkotások reprodukciói és a mennyezetről a gyerekek által készített papírsárkányok, papírplasztikák tekintenek ránk. Éppen a mi tantárgyunk az, amelynek teret kell nyitnia a gyermeki környezetalakítás előtt. Reggelente azután a gyerekek nem az elvárásoktól szorongva, hanem érdeklődéssel teli természetes bizalommal érkeznek az élményemlékeket idéző, újabb alkotásélményeket ígérő osztálytérbe.

Tudunk olyan esetről, amikor a tanár kényszerből a folyosón vagy az aulában tartotta a rajzórát. A gyerekek hatalmas, színes képeket festettek a padozaton, majd beborították alkotásaikkal a folyosók falait. Másutt talált hulladékpapírokra kényszerültek festeni eszközök és anyagiak hiányában. Munkáik – az anyag újszerű megszólalása miatt – országos kiállítások sikeres darabjai lettek.

Mert – visszatérve bevezető gondolatainkhoz – a vizuális tárgy tanítója valóban olyan „látványfelelős”, aki képes elképzeléseit a lehetőségekhez, az iskolai lehetőségeket pedig elképzeléseihez igazítani. Céljainak egyik legfontosabbika, hogy szinkronban maradjon, s tanítványait felhozza az anyagaiban és eszközeiben egyre fejlődő, egyre sokrétűbb vizuális kommunikáció újabb szintjeihez, mi több, kezdeményező képességekkel bocsássa útjára őket a jövő számára.

Nevelés

- ÁDÁM György, *Érzékelés, tudat, emlékezés*, Medicina, Bp., 1969.
- BOKOR Béla–Dr. KOLTAI Dénes (szerk.), *Szociokulturális animáció*, Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 1995.
- BUDA Béla, *A személyiségfejlesztés és a nevelés szociálpszichológiája*, Tankönyvkiadó, Bp., 1986.
- BUDA Béla, *Az empátia – a beleélés lélektana*, Gondolat, Bp., 1980.
- CSAPÓ Benő, *A kombinatív képesség struktúrája és fejlődése*, Akadémia Kiadó, Bp., 1988.
- CSEPELI György, *A meghatározatlan állat. Szociálpszichológia kezdőknek és haladóknak*, Ego School Bt., Bp., 1993.
- FORGÁCS József (Joseph P. FORGAS), *A társas érintkezés pszichológiája*, Kairosz Kiadó, Bp., 1988.
- GIDDENS, Anthony, *Szociológia*, Osiris Kiadó, Bp., 1977.
- KERESZTY Zsuzsa–PÓLYA Zoltán, *Csenyété, antológia, bár Könyvek, Csenyété–Budapest–Szombathely*, 1998.
- NAGY József, *Nevelési kézikönyv személyiségfejlesztő pedagógiai programok készítéséhez*, Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged, 1996.
- VIDOVSKY Gábor (szerk.), *Neveljünk, önneveljünk örömmel*, Image, Bp., 1993.

Vizuális nevelés, vizualitás

- Cristina LASTREGO–Francesco TESTA, *Nézz, láss, kérdezz. Könyv a látható világról*, Magyar változat: WÉBER Péter, Gondolat, Bp., 1983. I. *Emberi Alak*; II. *Környezet*; III. *Tömegkommunikáció*.
- BALOGH Jenő, *A vizuális ítélet*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1984.
- BALOGH Jenő, *Képes világ. Harmónikus pedagógia. Vízió-asszociatív analízis*, Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet, Veszprém, 1999.
- KÁRPÁTI Andrea (szerk.), *Vizuális képességek fejlődése*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1995.
- FOGHTÚY Krisztina, HARANGI Anna (szerk.), *Múzeumpedagógia, Útmutató pedagógusok számára*, Korona Kiadó, Bp., 1993.
- Művészeti vizuális nevelés. Tanári kézikönyv az általános iskola 5–8. osztályához*, Tankönyvkiadó, 1985.
- RÉZMŰVESNÉ Nagy Ildikó (szerk.), *„Növés-terv”. A vizuális tehetség gondozása Borsod–Abaúj–Zemplén megyében*, Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Önkormányzat, Miskolc, 1988.
- SÁNDOR Éva–HORVÁTH Péter, *Képzőművészeti pedagógiai terápia*, Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Bp., 1995.
- SÁNDOR Éva *„Szabad festés védelem alatt”. Képzőművészeti pedagógiai terápia tanulásban akadályozott, diákokonban élő, 7–12 éves gyermekek számára*, Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Bp., 1996.
- SOLTRA Elemér, *A rajz tanítása*, Tankönyvkiadó, Bp., 1984.
- SZALONTAI György, *A vizuális nevelés*, Tárogató Kiadó, Bp., 1994.
- SZAPPANOS István, *Rajzolás, festés, tárgyalakítás*, Tankönyvkiadó, Bp., 1984.
- SZENTIRMAI László, *Nevelés kézzel–bábbal*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1998.
- SZÉKÁCSNÉ Vida Mária, *A művészeti nevelés hatásrendszere*, Tankönyvkiadó, Bp., 1980.

Tanítástervezés

- dr. HORTOBÁGYI Katalin, *A projekt–módszer. Egy komplex tanulásszervezési módszeregyüttes tézisei*, in *Iskolavezetés*, 1993. augusztus.
- KÁRPÁTI Andrea, *Vizuális nevelés: Vizsga és projektmódszer*, Középsiskolai tantárgyi feladatbankok, OKI, 1997.

- KÖRNYEINÉ GERE Zsuzsa, *NAT-KALAUZ I-II.*, in *Vizuális Kultúra, Módszertani Lapok*, az Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda módszertani folyóirata, I. évfolyam 1–2., 3–4., Bp., 1997–1998.
- HUNYADY Györgyné–M. NÁDASI Mária, *A nevelés-oktatás tervezése. Jegyzet*, a Budapesti Tanítóképző Főiskola Kiadványa, Bp., 1995.
- SÁNDOR Zsuzsa, *Tantervezés és a tanítás tervezése. Segédanyag a vizuális kultúra tanításához*, Eötvös József Könyvkiadó, Bp., 1997.

Gyermekrajzok

- *ARNHEIM, Rudolf, *A vizuális élmény. Az alkotó látás pszichológiája*, Gondolat, Bp., 1979. Formafejlődés, 183–242.
- *BENKŐNÉ ZSEMLYE Erzsébet, *Adatok a 4–8 éves gyermekek személyiségvizsgálatához rajzvizsgálatok alapján*, Pszichológiai Tanulmányok VI., Akadémia Kiadó, Bp., 1964, 575–593.
- *GERŐ Zsuzsa, *A gyermekrajzok esztétikuma*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1974.
- GERŐ Zsuzsa, *Esztétikusan rajzoló gyerekek kreativitásának követése serdülőkorig. Kreativitás és deviáció*, Akadémia Kiadó, Bp., 1982.
- GERŐ Zsuzsa, *A gyermekkori esztétikus rajzolás hatása a kreativitás további fejlődésére*. Magyar Pszichológiai Szemle, XI. kötet, 1983. 244–255.
- *GERŐ Zsuzsa, *A gyermekrajzok formanyelvének vizsgálata*, in *Rajztanítás*, a Művelődésügyi Minisztérium módszertani folyóirata, 1970/5.
- *HÁRDI István *A dinamikus rajzvizsgálat*, Medicina, Bp., 1983. 31–66.
- *MÉREI Ferenc–V. BINÉT Ágnes, *Gyermekrajz*, in *Gyermeklélektan*, Gondolat, Bp., 1981.
- PAÁL Ákos, *A gyermekrajzok fejlődésének motivációi a 6–10. életév között*, Magyar Pszichológiai Szemle, XXVII. kötet, 495–504.
- PIAGET, Jean, *Szimbólumképzés a gyermekkorban*, Gondolat, Bp., 1978.
- *SZÉKÁCSNÉ VIDA Mária, *A firkától a személyes kapcsolatok kifejezéséig*, in *Átmenetek iskoláskorig*, Magyar Pedagógiai Társaság, Bp., 1970. 111–137.

(A *-gal jelölt irodalom megtalálható a *Vizuális képességek fejlődése* című kötetben, szerk.: KÁRPÁTI Andrea)

TECHNIKÁK

Kifejezés, képzőművészet

Átfogó

A képzőművészet iskolája I–II., szerk.: MOLNÁR C. Pál, Képzőművészeti Zsebkönyvtár, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1976.

Festészet

KARÁTSZON Gábor, *Miért fest az ember?*, Műhelytitkok sorozat, Corvina, Bp., 1975.

KARÁTSZON Gábor, *A festés mestersége*, Műhelytitkok sorozat, Corvina, Bp., 1976.

Szobrászat

FEKETE Tamás, *Szobrászat*, Műhelytitkok sorozat, Corvina, Bp., 1982.

Grafika

KRÉIČA, Aleš, *A művészi grafika technikái*, Corvina, Bp., 1986.

KOVÁCS Albert, *A rajzról*, Műhelytitkok sorozat, Corvina, Bp., 1978.

SOTRIFFER, Kristian, *A fametszettől a kőrajzig*, Corvina, Bp., 1968.

MAURER Dóra, *Rézmetészség, rézkarc*, Műhelytitkok sorozat, Corvina, Bp., 1980.

SZABADOS Árpád, *Metszés és nyomtatás*, Műhelytitkok sorozat, Corvina, Bp., 1978.

Fotómontázs

Bálint Endre *élete, munkássága* (cikksorozat) in *Művészet*, 1977/6.

BÁLINT Endre, *Szeszélyes jegyzetek a fényképek szerepéről festészetemben*, in *Fotóművészet*, 1975/1. 28

BÁLINT Endre, *Vajda Lajos fotómontázsairól*, in *Fotóművészet*, 1975/3, 23–26.

FORGÁCS Éva, *Kollázs és montázs*, Műhelytitkok sorozat, Corvina, Bp., 1976.

KAPOSI Endre, *A montázsról*, in *Rajztanítás*, 1972/2. 20–21.

KOLLARICS Gábor, *Egy montázsklub tanulságai*. A Budapesti Tanítóképző Főiskola Tudományos Közleményei, XIII., 1993.

Különszám a fotómontázsról, *Rajztanítás*,

a Művelődési Minisztérium módszertani folyóirata, 1987/4–6.

SZILÁGYI Gábor, *Az összemásolt fénykép*, in *A fotóművészet története*,
Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1982. 283–294.

SZILÁGYI Gábor, *A fotómontázs még mindig hódít*, in *Fotó*, 1983/4, 167–168.

ÚJLAKI Gabriella, *A kollázs elnyeli a montázst?*, in *Művészet*, 1983/2, 42–43

Tárgy- és környezetkultúra

Átfogó, népművészet

BAKTAY Patrícia–KOLTAI Magdolna, *Beszélő tárgyak*, Tankönyvkiadó, Bp., 1989.

FÉL Edit–HOFFER Tamás, *Parasztok, pásztorok, betyárok*, Bp., 1966.

FÉL Edit–HOFFER Tamás, *Magyar népművészet*. Corvina, Bp., 1975.

Hagyomány és kreativitás I–III., UNESCO Konferencia, Budapest–Kecskemét, 1980.

I. *Magyar paraszti gyermeknevelés*. Szerk. FÖLDESNÉ GYÖRGYI Erzsébet

II. *Oktatás, művészet, folklór, játék*. Szerk. HOSSZÚ Klára

III. *Kreativitás és hagyomány*. Szerk. VOIGT Vilmos

HERNÁDI Miklós, *Tárgyak a társadalomban*. Bevezetés a tárgyak rendszerébe,
Az Én Világom sorozat, Kozmosz könyvek, Bp., 1982.

KARDOS Mária, *Népművészet*. Kiegészítő jegyzet (ajánlott irodalom jegyzékével.)
Budapesti Tanítóképző Főiskola, 1985.

Kézművesség. Kézikönyv gyerekeknek és tanítóknak.

Magyar Iparművészeti Főiskola, Bp., 1993.

KRESZ Mária, *Virág és népművészet*, Bp., 1976.

LÜKŐ Gábor, *A magyar lélek formái*, Exodus, 1942; reprint, Pécs, 1987.

TARJÁN Gábor, *Folklór, népművészet, népies művészet*, Tankönyvkiadó, Bp., 1991.

BELLON Tibor–FÜGEDI Márta–SZILÁGYI Miklós (szerk.),

Tárgyalkotó népművészet, Jelenlévő Múlt sorozat, Planétás Kiadó, Bp., 1998.

TÁTRAI Zsuzsanna–KARÁCSONY MOLNÁR Erika,

Jeles napok, ünnepi szokások, Jelenlévő Múlt sorozat, Planétás Kiadó, Bp., 1997.

VOIGT Vilmos, *A folklór esztétikájához* Bp., 1972.

Bőrművesség

LUKOVSKY Ilona, *Bőrművesség*, Kaptár sorozat, Múzsák Közművelődési Kiadó, 1986.

Famesterségek

SZATYOR Győző, *Faművesség*, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Bp., 1986.

ZELNIK József (szerk.), *Régi famesterségek*, Népművelési Intézet, Bp., 1981.

Játék

- BERHIDAI Magdolna–FÉNYI Tibor–KISS Anna, *Máktündérek, csutkanépek*, Móra Kiadó, Bp., 1984.
BORSAI Ilona–HAJDU Gyula–IGAZ Mária, *Magyar népi gyermekjátékok*, Bp., 1976.
KERESZTY Kornél, *Virágrendezés és játékok termésekkel*,
Csináld Velünk sorozat, Móra Kiadó, Bp., 1984.
KÉKES István, *Papírajátékok*, Csináld Velünk sorozat, Móra Kiadó, Bp., 1983.
NAGY Mari–VIDÁK István, *Játékok vízparti növényekből*,
Csináld Velünk sorozat, Móra Kiadó, Bp., 1980.
NAGY Mari–VIDÁK István, *Fűben, fában játék*,
Jelenlévő Múlt sorozat, Planétás Kiadó, Bp., 1998.
ZELNIK József (szerk.), *Gyermeki Játékok*, Bp., 1977.

Kerámia

- KARDOS Mária, *Primitív fazekasság*, Mesterségek sorozat, NPI, 1979.
KARDOS Mária, *Mintázások, agyagos munkák*, A Szórakaténusz módszertani kiadványai II., 1987.
KARDOS Mária, *Agyagművesség*, Hobbi sorozat, Móra Kiadó, Bp., 1987.
KÁDASI Éva–KARDOS Mária, *Kerámia*, Kaptár sorozat, Múzsák Kiadó, Bp., 1982.
CSUPOR István–CSUPORNÉ Angyal Zsuzsa, *Fazekaskönyv*,
Jelenlévő Múlt sorozat, Planétás Kiadó, Bp., 1998.

Nemezkészítés

- NAGY Mari–VIDÁK István, *Nemezkészítés*, in *Kézművesség*.
Kézikönyv gyerekeknek tanítóknak, Magyar Iparművészeti Főiskola, Bp., 1993.
NAGY Mari–VIDÁK István, *Nemezkészítés*, Jelenlévő Múlt sorozat, Planétás Kiadó, Bp., 1997.
NAGY Mari–VIDÁK István, *Elfelejtett ősök árnyai*.
Tanulmányok 1972–1998, Petőfi Sándor Művelődési Központ, Gödöllő, 1999.

Textilfestés, tojásfestés

- B. BOROS Ilona–P. SZÉKELY Éva *Batikolás, tojásítás*, Csináld Velünk sorozat, Móra Kiadó, Bp., 1981.
LENGYEL Györgyi *Népi batik*. MNOT, 1972.

Szöves, fonás, varrás, rongybaba

- CSÓKOS Györgyi, *Szöves*, Csináld velünk sorozat, Móra Kiadó, Bp., 1978.
CSÓKOS VARGA Györgyi, *Tárgyi anyanyelvünk*, Szent Gellért Egyházi Kiadó, Szeged, 1992.
CSÓKOS VARGA Györgyi, *Kotta és kép*, ALFADAT-Press Kft., Tatabánya, 1997.
CSÓKOS VARGA Györgyi, *Fonás, vetés, szöves*, Jelenlévő Múlt sorozat, Planétás Kiadó, Bp., 1997.
LAKATOS Lilla, *Rongybubák*, Móra, Bp., 1985.
LANDGRÁF Katalin–SZITTNER Andrea, *Kéziszöves*, Mesterségek sorozat, NPI, 1981.
LANDGRÁF Katalin–SZITTNER Andrea, *Szöves*, Kaptár sorozat,
Múzsák Közművelődési Kiadó, Bp., 1986.
SZENES Zsuzsa, *Kelmék és hímzések*, Műhelytitkok sorozat, Corvina, Bp., 1980.
VADÁSZ Katalin, *Varrás*, Kaptár sorozat, Múzsák Közművelődési Kiadó, Bp., 1986.

Origami

- PATAKI Tibor, *Papírcsodák*, Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Bp., 1982.

Öltözködéskultúra

- GAZDA Klára–KAÁZ Sándor, *Székelyek ünneplőben*,
Jelenlévő Múlt sorozat, Planétás Kiadó, Bp., 1997.

BUBCSÓ–KARDOS–PREISINGER, *KÉP-VILÁG* 1.

Tankönyv az 1. évfolyam számára és tanári kézikönyv, Bp., 1998.

BUBCSÓ–KARDOS–PREISINGER, *KÉP-VILÁG* 2.

Tankönyv a 2. évfolyam számára és tanári kézikönyv, Bp., 1999.

SÁNDOR Zsuzsa, *KÉP-VILÁG* 3. Tankönyv a 3. évfolyam számára és tanári kézikönyv, Bp., 2000.

SÁNDOR Zsuzsa, *KÉP-VILÁG* 4. Tankönyv a 4. évfolyam számára és tanári kézikönyv, Bp., 2000.

HEFFNER Anna, *VILÁGLÁTÓ* 1. Tankönyv az 5. évfolyam számára és tanári kézikönyv, Bp., 1999.

HEFFNER Anna, *VILÁGLÁTÓ* 2. Tankönyv a 6. évfolyam számára és tanári kézikönyv, Bp., 1999.

SZÁVAI István, *VIZUÁLIS NEVELÉS* 1.

Feladatgyűjtemény és tanári kézikönyv az 1–8. évfolyamok számára, Bp., 1997.

IHÁSZ Zsuzsa, *Művészeti technikák könyve*, Bp., 1997.